

ที่เกี่ยวกับการขยายตัว

สภาพทั่วไปก่อนพื้นที่เพาะปลูกขยายตัว

ในบทนี้จะได้อธิบายถึงการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกเป็นลำดับไปจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกในช่วงดังกล่าวมีทั้งการดำเนินการโดยรัฐบาลและเอกชน ซึ่งแต่ละพวกก็มีบทบาทและจุดประสงค์ต่างกัน การขยายเนื้อที่การเพาะปลูกนี้ส่วนหนึ่งกระทำได้โดยการซุกคลอง ซึ่งจะได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการซุกคลองสายต่าง ๆ และผลจากการซุกคลองสายนั้น ๆ บริเวณภาคกลาง ถ้าพิจารณาตามลักษณะทางภูมิศาสตร์แล้วอาจแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือ บริเวณทุ่งราบลุ่มน้ำเก่า (Old Delta) และทุ่งราบลุ่มน้ำใหม่ (New Delta) บริเวณทุ่งราบลุ่มน้ำเก่า คือ บริเวณตั้งแต่ ฉัยนาท ลงมาถึงอยุธยาและสุพรรณบุรี ส่วนบริเวณทุ่งราบลุ่มน้ำใหม่ คือ บริเวณจากอยุธยาลงมาจนถึงอำเภอไทยบุรี แม่น้ำสายต่าง ๆ ที่ไหลผ่านที่ราบภาคกลางนี้พบว่า ริมแม่น้ำบางแห่ง เช่น อยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี มีการปลูกข้าวกับนาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว^๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณอยุธยาซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ^๓

^๑ ชีเกฮารุ ทานาเบ้, การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๕ เล่มที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๑๔ - มกราคม ๒๕๑๕) หน้า ๗๑ - ๗๕.

^๒ พรนิภา พุทธินิรากร และ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, "ข้าวในสมัยปลายอยุธยา พ.ศ. ๒๑๘๘ - ๒๓๑๐", วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๔ เล่มที่ ๓ (มค. - พค. ๑๔) หน้า ๔๗.

^๓ Johnston, B. David, Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880 - 1930, A dissertation of Yale University.

แต่พื้นที่ ๆ ไกลจากฝั่งแม่น้ำคงเป็นป่าโดยทั่วไป ดังเช่น แถบรังสิต ทางด้านแม่น้ำท่าจีน ก็เช่นกัน ทางตอนบนของแม่น้ำก็ยังมีป่าอยู่โดยมาก บริเวณที่มีการเพาะปลูกมาก ได้แก่ แถบสุพรรณบุรี (บางส่วน) และนครชัยศรี แต่ก็คงจะอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำมากนัก แมราว พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๔๖๖ บริเวณแม่น้ำสุพรรณบุรีก็ยังเป็นป่าโดยมาก^๑ อย่างไรก็ตาม ช่วงก่อน พ.ศ. ๒๔๑๐ บริเวณมณฑลนครชัยศรีมีการปลูกอ้อยกันอย่างกว้างขวาง เพราะน้ำตาลเป็นสินค้าสำคัญของประเทศ ส่วนข้าวคงเริ่มปลูกมากหลังจากที่น้ำตาลตกต่ำลงในราว พ.ศ. ๒๔๑๐ การปลูกข้าวในสมัยนั้นคงใช้ที่ดินไม่มากนัก เพราะการปลูกข้าวสมัยนั้นมีใช้เพื่อการส่งออก ถึงแม้จะมีสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ดังนั้นพื้นที่ปลูกข้าวอาจจะอยู่ริมน้ำหรือห่างออกไปไม่มากนัก และสิ่งหนึ่งที่สำคัญก็คือ ที่ดินสำหรับการปลูกข้าวขายตัวน้อยมากในขณะนั้น จนกระทั่งเริ่มมีการขุดคลองเป็นลำเป็นสัน ที่ดินที่เป็นป่าจึงกลายเป็นนาได้

การขุดคลองนับเป็นหนทางที่ช่วยเปิดพื้นที่การเพาะปลูกได้อย่างดี กล่าวคือน้ำสามารถเดินไปถึงพื้นที่ ๆ เพาะปลูกได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ผู้ที่อาศัยอยู่สามารถเดินทางไปได้ เพราะถ้าผู้ที่อาศัยอยู่เดินทางไปมาไม่ได้ ผลผลิตก็ขายไม่ได้หรือติดต่อกับใครไม่ได้ก็ไม่มีประโยชน์ที่จะไปตั้งท่ามาหากิน ณ ที่นั้น ดังนั้นคลองจึงเป็นทางที่สำคัญของการปลูกข้าวสมัยนั้น นอกจากเส้นทางแม่น้ำ

เรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้ก็คือ การเปิดพื้นที่การเพาะปลูก โดยการขุดคลองสายต่าง ๆ ซึ่งจะแบ่งออกเป็น ๔ ช่วง คือ

๑) ช่วงแรก คือ การขุดคลองก่อน พ.ศ. ๒๔๒๐ การขุดคลองในช่วงนี้เป็นการขุดคลองเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม ส่วนการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกซึ่งเป็น

^๑ กจช. ร.๓ กษ.๘/๑, Proposals for further Development Irrigation works 2465 B.E. ของ C.D. Gee หน้า ๘. จดหมายเหตุสภา-เผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๔๖๘ หน้า ๑๐๘.

ผลพลอยได้นั้นรัฐยังไม่ได้นำถึงประโยชน์นี้ เพราะสินค้าข้าวยังไม่เพียงพอมากพอที่รัฐจะคำนึงถึง

๒) ช่วงที่สอง คือ การขุดคลองช่วง พ.ศ. ๒๔๒๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๓ การขุดคลองช่วงนี้รัฐบาลได้สังเกตเห็นผลพลอยได้แล้ว แต่อย่างไรก็ตามการคมนาคมยังมีความสำคัญไม่น้อยกว่าผลพลอยได้ดังกล่าว ทั้งนี้เพราะข้าวได้เป็นสินค้าที่มีความสำคัญอย่างยิ่งนั่นเอง

๓) ช่วงที่สาม คือ การขุดคลองช่วง พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๕๓ ช่วงนี้มีเป็นช่วงที่น่าสนใจมาก เพราะเอกชนเข้ามามีบทบาทในการขุดคลองอย่างมาก และเป็นช่วงที่การขยายตัวที่ดินได้แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางมากกว่าช่วงใด ๆ ของการขุดคลองถึงแม้ผู้ขุดคลองจะหวังหากำไรจากการขุดคลองก็ตาม แต่ก็ต้องนับว่าได้ช่วยเปิดพื้นที่การเพาะปลูกได้ แต่ดำพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจุดประสงค์การขุดคลองช่วงนี้ยังเพื่อการคมนาคมเป็นสำคัญเช่นเดิม

๔) ช่วงที่สี่ เป็นช่วงสุดท้าย คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นไป ในความคิดของรัฐบาล ๆ กล่าวว่า รัฐบาลได้ห้ามการชลประทาน แต่สิ่งที่เป็นไปได้จริงนั้นรัฐบาลได้ทำการขุดคลองอีกเช่นเดิม ซึ่งเป็นการรักษามลประโยชน์ของคลองสายที่เก่า ๆ ที่ได้ขุดก่อนหน้านี้มากกว่า ด้วยการขุดคลองสายใหญ่นำน้ำไปหล่อเลี้ยงคลองสายต่าง ๆ ซึ่งจะขาดน้ำถ้าไม่ได้นำจากคลองสายใหญ่นั้น

การขุดคลองสายสำคัญ ๆ และเกือบทั้งหมดของคลองที่ขุดนั้นกระทำในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๑ เมื่อพ้นสมัยของพระองค์มา รัฐบาล

^๑การศึกษาเรื่องคลองนี้ได้มีผู้ศึกษาไว้หลายคน เช่น ซีเกฮารุ ทานาเบ้, "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย", Johnston, เล่มเดิม และ กิตติ ตันไทย ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "คลองกับระบบเศรษฐกิจ สมัยรัชกาลที่ ๓ - ๕" ซึ่งโปรดดูรายละเอียดในงานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้.

พยายามจะทำตามโครงการชลประทานที่มีผู้เชี่ยวชาญต่างชาติที่ได้เสนอไว้ แต่รัฐบาล
ก็มีใ้กระทำอย่างจริงจัง ซึ่งจะไ้กล่าวต่อไป

๑) การขุดคลองช่วงแรก ก่อน พ.ศ. ๒๔๒๐

การขุดคลองในภาคกลางก่อน พ.ศ. ๒๔๒๐ นั้นมีหลายสายซึ่งจุดประสงค์
ก็ล้วนแล้วแต่เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม ยังมีใ้ขุดจุดประสงค์เพื่อขยายเขตการเพาะ
ปลูกซึ่งเป็นผลพลอยใ้ ดังเช่น คลองแสนแสบ ซึ่งขุดในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เพื่อใ้เป็นเส้นทางในการเดินทางและขนส่งเสบียงอาหารใน
คราวทำสงครามกับเขมรและญวน โดยขุดตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางซวน คือ เชื่อม
กรุงเทพฯ กับแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นทางยาว ๕๓.๕ กิโลเมตร^๑ มาถึงสมัยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็ใ้มีการขุดคลองเจ๊กยี่บุชา เพื่อทรง
ต้องการใ้เป็นเส้นทางไปปฏิสังขรณ์พระปฐมเจ๊กยี่เพียงประการเดียว^๒ โดยขุดจาก
แม่น้ำนครชัยศรีที่เมืองนครชัยศรีไปยังเมืองนครปฐม แต่จากการสังเกตของพื้นที่ดังกล่าว
ซึ่งเป็นแหล่งน้ำตลิ่งจึงน่าจะเป็นเส้นทางขนส่งอ้อยและน้ำตาลอีกด้วย^๓ ต่อมาในปี
พ.ศ. ๒๔๐๓ ก็ใ้มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ โดยเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน
(แม่น้ำนครชัยศรี) เข้าด้วยกัน จุดประสงค์ของการขุดคลองนี้เป็นพระราชประสงค์ใ้
การเสด็จพระราชดำเนินจากกรุงเทพฯ ไปยังพระปฐมเจ๊กยี่^๔ นอกจากนี้จุดประสงค์
อีกประการหนึ่งก็เป็นพระราชประสงค์ใ้พระราชทานที่ดินสองฝั่งคลองใ้กับพระเจ้า
ลูกเธอและพระเจ้าลูกยาเธอของพระองค์

^๑ เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ หน้า ๑๒๕.

^๒ พระราชทัตเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จ
ประพาสสมณถาวรบุรีปีระกา ร.ศ. ๑๒๘, หน้า ๒.

^๓ ทานาเบ เล่มเดิม หน้า ๘๖.

^๔ พระราชทัตเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จ
ประพาสสมณถาวรบุรีปีระกา ร.ศ. ๑๒๘, หน้า ๕.

ใน พ.ศ..๒๔๐๔ จิงทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่นาทั้งหมดสองฝั่งคลอง ให้กับพระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าลูกยาเธอเป็นกรรมสิทธิ์ และไม่ต้องเสียค่านาจนกว่า จะทำตราแดงใหม่^๑ ที่ดินที่แบ่งกันให้พระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอนี้ ใน ประวัติกระทรวงเกษตรธิการกล่าวว่ามี "...ที่นาแขวงเมืองนันทะวังเหนือ ๑,๒๕๐ ไร่ ในแขวงเมืองนครไชยศรีวังเหนือ ๘,๓๘๖ ไร่ ฝั่งใต้ ๕,๑๘๔ ไร่ แบ่งเป็น ๕๐ ส่วน ไร่ส่วนละ ๓๕๔ ไร่ เป็นเนื้อยาว ๒๐ เส้น กว้าง ๕ เส้น ๘ วา..."^๒ รวมได้ ๑๖,๕๐๐ ไร่ ซึ่งตรงกับเอกสารกองจดหมายเทศาภิบาลที่ กษ.๓.๓/๑๑ ลงวันที่ ๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๗) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้ทรงกล่าวไว้เช่นเดียวกับ แต่จากการดูโฉนดที่ดินที่มีในเอกสารขึ้นดังกล่าว ปรากฏว่า ที่ดิน ๒ ฝั่งคลองที่เป็นที่ดิน พระราชทานมีจำนวน ๕๑,๘๘๒ ไร่ โดยมีที่นาจากแขวงเมืองนครชัยศรี ๑๗,๘๘๒ ไร่ ๘๘ ตารางวา และที่แขวงนนทบุรี ๔,๘๕๐ ไร่ ๑๓ ตารางวา (ดูภาคผนวก)

คลองอีก ๒ สายที่มีความสำคัญในช่วงนั้น คือ คลองภาษีเจริญ และคลอง คำเนินสะตอก ซึ่งอยู่ในฝั่งตะวันตกเช่นกัน คือ คลองภาษีเจริญ คลองนี้ขุดโดย พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน ในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ซึ่งขุดเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๑๕^๓ จุดประสงค์ของการขุดคลองนี้ นับเป็น ครั้งแรกที่รัฐบาลหวังให้เป็นเส้นทางค้าขาย^๔ คลองคำเนินสะตอก ซึ่งขุดจากแม่น้ำ ท่าจีน เมืองนครชัยศรี ไปถึงเมืองราชบุรี ที่แม่น้ำแม่กลอง ทำให้การเดินทางจาก

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๓.๓/๓๑ ที่นาในคลองมหาสวัสดิ์

^๒ ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ, หน้า ๑๓๔. กจช. ร.๕ กษ.๓.๓/๓๑ ที่นาในคลองมหาสวัสดิ์

^๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อ่างแล้ว, หน้า ๒๗๑. ประชุมกฎหมายประจำศก ประกาศขุดคลองภาษีเจริญ เล่ม ๗ หน้า ๑๕๔.

^๔ พระราชกัตตเลขา ร.๕ เสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ปีระกา หน้า ๕.

กรุงเทพฯ ไปตามคลองภาษีเจริญ ผ่านเข้าไปในคลองดำเนินสะดวกออกเมืองราชบุรี
 ไต่สะดวก คลองดำเนินสะดวกนี้ขุดโดย สมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ โดย
 ออกเงินค่าขุดคลอง ๘๐,๐๐๐ บาท และเงินของรัฐบาลจากรัชกาลที่ ๔ อีก ๓๕,๐๐๐ บาท
 รวมเป็นเงิน ๑๑๕,๐๐๐ บาท^๑ ซึ่งเงิน ๘๐,๐๐๐ บาท ของสมเด็จพระยามหา นั้น
 ปรากฏในลายพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๕ ว่า "... ครั้นเมื่อสำเร็จแล้ว
 (คลองภาษีเจริญ) เรือเคียวไปมากมีประโยชน์ สมเด็จพระยามหาจึงได้คิดจะขุดบ้าง
 ตั้งแต่แม่น้ำท่าจีนมาออกแม่น้ำแม่กลอง... เงินที่ขุดนั้นสมเด็จพระยามหาไม่ต้องออก
 พระราชทานเงินภาน้ำตาลซึ่งจ่ายในตัว คือ ยกไว้เป็นเงินสำหรับสร้างวังเพชรบุรี
 ไม่ต้องส่งคลังเลย ถึงวังเพชรบุรีแล้วสำเร็จ เงินนั้นไม่ส่งคลังก็ไม่ทราบจำนวนว่า
 เท่าใด สำหรับมีการอะไรที่เป็นราชการก็ใช้อย่าง แจกจ่ายข้าราชการในกรมกระลา-
 โหมบ้าง นอกนั้นก็อยู่ในสมเด็จพระยามหา จึงทรงมอบให้เอาเงินรายนั้นใช้ แต่สมเด็จพระ
 ยามหาท่านว่าของท่านขุด เพราะความจริงเป็นอยู่ ถ้าไม่เอามาใช้ขุดคลองเงินก็
 คงเป็นของสมเด็จพระยามหา..."^๒ และหลังจากขุดคลองแล้ว ที่ดิน ๕ ไร่ข้างคลองตก
 เป็นของสมเด็จพระยามหา ปรากฏว่าสมเด็จพระยามหา ได้แจกจ่ายให้กับภรรยาพี่น้อง
 ลูกหลานและคนที่มาฝากตัวด้วย แต่ถ้าเป็นผู้อื่นจะจับจองต้องเสียเงินมากบ้างน้อยบ้าง^๓
 นอกจากการขุดคลองเพื่อการคมนาคม การจับจองที่ดินเป็นของตนแล้ว การขุดคลอง
 ภาษีเจริญและดำเนินสะดวก ยังมีจุดประสงค์ที่เหมือนกันคือ เพื่อการขนส่งน้ำตาล^๔

^๑ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๖ ภาคที่ ๕ เรื่องสถานที่และวัตถุซึ่งสร้างใน
 รัชกาลที่ ๔" หน้า ๔๕.

^๒พระราชหัตถเลขา ร.๕ เสด็จประพาสมณฑลราชบุรี หน้า ๓.

^๓เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^๔จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔" เรื่อง
 น้ำตาล ในประเทศสยาม ตอน ๑ คำนวยย่อ" หน้า ๘.

มาถึงในแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ การขุดคลองยังมีจุดประสงค์เพื่อการคมนาคมมากกว่า คลองแรกที่ขุด คือ คลองเปรมประชากร* ซึ่งขุดจากกรุงเทพฯ ถึงอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ และสำเร็จในปี ๒๔๑๓ คลองนี้นับเป็นคลองแรกในรัชกาลนี้ จุดประสงค์ เพราะทรงเห็นว่าราษฎรที่ไปมาตามแม่น้ำเจ้าพระยาจากกรุงเทพฯ ถึงอยุธยา หรือจากอยุธยามากกรุงเทพฯ นั้นอ้อมไกล เสียเวลาเดินทางมากจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองตัดใหม่ให้ตรง เพื่อย่นระยะทางไปมา นอกจากนี้แล้ว เนื้อที่ข้างคลองใช้เพาะปลูกได้อีกด้วย ซึ่งเดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นป่า มีช้างป่าอาศัยอยู่เป็นที่หวาดเกรงแก่ราษฎรจนไม่มีใครกล้าเข้าไปตั้งทำการเพาะปลูก ณ ที่นั้น และอีกประการหนึ่งที่ดินยังขาดคลองที่จะนำมาไปให้^๑

จากคลองสายต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เราจะเห็นว่า ทางตะวันตก และที่ราบลุ่มแม่น้ำใหม่ตอนบนเป็นที่อาศัยของผู้คนมากกว่าที่ราบลุ่มน้ำใหม่ตอนล่าง ทั้งนี้คงเพราะแถบนี้เป็นแหล่งเพาะปลูกมาก่อน อีกประการหนึ่งที่ดินแถบที่ราบลุ่มน้ำใหม่ตอนบนนั้นเป็นที่เหมาะแก่การเพาะปลูกมากกว่าที่ราบตอนล่าง กล่าวคือ มีลักษณะลาดชันและความสูงกว่าที่ราบตอนล่างนิดเดียว ฉะนั้นตอนปลายหน้าฝน จึงมีน้ำแช่ขังอยู่ แต่ระบายออกไคววดเร็วและสะดวกกว่าที่ราบตอนล่าง^๒ สำหรับที่ราบตอนล่าง ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มมากที่สุด หน้าฝนบริเวณนี้ก็มักมีน้ำแช่ขังอยู่ ทำให้เกิดหนอง บึง โดยทั่ว ๆ ไป น้ำระบายออกไม่สะดวกเลย^๓ เพราะเหตุดังนี้เมื่อที่ราบตอนล่างยังมีได้

* คลองเปรมประชากร ต้นคลองตั้งแตคลองตองกรุงเกษมหน้าวัดโสมภัสวิหาร ปลายคลองไปทะเลสาบลเกาะใหญ่ อยุธยา ระยะทางยาว ๑,๒๗๑ เส้น ๓ วา (ราว ๕๐.๘ กิโลเมตร) ใช้เวลาขุดประมาณ ๑๖ เดือน

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๕.๒/๕๕, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ เรียบเรียง

^๒ ทานาเบ้, เล่มเคิม หน้า ๗๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

มีการชุกคลอง เพื่อนำน้ำเข้า - ออกจากพื้นที่ได้ ที่ดินแถบดังกล่าวคงยังไม่มีใครเข้าไปตั้งท่ามาหากินที่นั่น และในงานวิจัยของท่านาเบ้ก็ให้ข้อสังเกตว่า ชาวนาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำใหม่ตอนบนก่อน แล้วก็ค่อย ๆ อพยพมาที่ราบลุ่มน้ำใหม่ตอนล่าง เมื่อที่ตามลุ่มน้ำใหม่ตอนล่างมีการชุกคลองพัฒนาพื้นที่การเพาะปลูกออกไปในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเริ่มจากคลองเปรมประชากร และหลังจากที่มีการชุกคลองก็กระทำกันในที่ราบตอนล่างเสียมาก งานวิจัยของท่านาเบ้คงเป็นจริงเมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในยุคของการชุกคลองมาก ๆ ซึ่งจะเห็นชัดแต่ก่อนสมัยดังกล่าวชาวนาจายตัวออกจากที่ราบตอนล่างบางส่วน เช่น อยุธยา อ่างทอง ลพบุรี เป็นต้น ลงมายังที่ราบตอนบน เช่น กรุงเทพฯ และเมื่อมีการชุกคลองจึงค่อย ๆ ขยายตัวออกไปทุกทิศทาง

คลองสายต่าง ๆ ที่ชุกตั้งไกลแล้ววันนี้ ถึงแม้จุดประสงค์จะเพื่อการคมนาคมเป็นสำคัญ แต่สิ่งซึ่งปฏิเสธไม่ได้เลยว่าผลพลอยได้หลังจากการชุกคลองทำให้พื้นที่ ๒ ฝั่งคลองสามารถทำการเพาะปลูกได้ อาจจะนำน้ำเข้านาดด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ชุกคลองขอยเล็กเข้าเนื้อที่นาของตน ดังนั้นจึงเท่ากับขยายพื้นที่การเพาะปลูกออกไปถึงแม้พื้นที่เพาะปลูกจะเปิดขึ้นตามริมคลองสายต่าง ๆ ก็ตาม แต่ตามความเป็นจริงแล้วการขยายตัวของผู้ที่มาจับจองที่ดินมีข้อจำกัด กล่าวคือ ชาวนา หรือผู้ต้องการจับจองที่ดินไม่อาจจับจองที่ดินส่วนใดตามที่ตนปรารถนาริมฝั่งคลอง เพราะคลองบางสายตกอยู่ในอำนาจของผู้นิยมศอานาจวาสนา ดังเช่น คลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งที่ดิน ๒ ฝั่งคลองตกเป็นของเจ้านายในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งให้ชาวไพร่ ทาส มาตั้งทำนากัน ดังนั้นที่นาจึงเหลือมากเพราะทำไม่เต็มกำลัง ล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงปรากฏว่ามีผู้ทำนาเต็มที่ดินเป็นความกัน ดังที่ว่า "...ในเวลานั้น คนทำนายังมีน้อย ที่รกร้างว่างเปล่ามีมาก ผู้ที่ไปตั้งทำนาก็ทำแต่พอกำลังไม่เต็มเนื้อที่พระราชทาน ในชั้นแรกจึงเป็นการ

๑ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

เรียบร้อย ไม่ลวงล้ำกัน ครั้นต่อมาภายหลังข้าวมีราคา และที่นารายณ์เข้าค้ำขึ้นตั้งแต่
ร.ศ. ๑๑๕ มามีผู้ไปตั้งท่านามากขึ้นจนเต็มเนื้อที่ จึงได้เกิดรูดล้ำกันด้านข้างแล
ปลายนาเป็นหลายราย จนต้องไปรุดเกล้าฯ ให้ออกไปจัดการปักปันในครั้งนี่..."^๑
ซึ่งราษฎรธรรมดาจะจับจองก็ต้องจับจองที่ดินลัดมาซึ่งมีปัญหาเรื่องน้ำมากพอควร
ไม่สะดวกดังเช่นอยู่ริมคลองซึ่งในช่วงซุกคลองใหม่บริเวณนี้คงยังไม่เป็นนามากนัก

เช่นเดียวกัน คลองคำเนินสะดวกซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสายหนึ่งใน
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ลัดริมฝั่งคลองก็ตกเป็นของสมเด็จพระเจ้าพระยา ผู้ใดต้องการ
ที่ดินก็ต้องมาเสียเงินซื้อไป จึงปรากฏว่าที่ดิน ๕ ฝั่งคลองคำเนินสะดวกนี้ ยังรกร้าง
ว่างเปล่าอีกไม่น้อย เพราะอยู่ในความดูแลของสมเด็จพระเจ้าพระยา^๒

คลองเปรมประชากรเป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง หลังจากการซุกคลองโดยเปิดให้
ผู้คนจับจองตามชอบใจได้ ปรากฏว่า พวกมีอำนาจวาสนาพากันจับจองที่ดิน ๕ ฝั่งคลอง
ที่ตนคิดว่าเหมาะไว้แล้วมิได้ตั้งท่านากังพระราชประสงค์ จนมีประกาศที่กล่าวถึงว่า

"...แต่คลองซึ่งซุกแต่ก่อน ข้าเจ้าว่าราชการจับจองที่นาไว้มากเกินกำลัง
ทำไม่หมด หวงแหนที่ไวกรางวางเปล่าไม่เปนประโยชน์แก่แผ่นดินแลราษฎร
ทั่วไป เพราะเจ้าของผู้จับจองนาไว้ถือใจเสียว่าไคเปล่าจึงไปมีความอุศสา
ปลุกสร้างเป็นนาเป็นไรเป็นส่วน..."^๓

และ

...แต่ก่อนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซุกคลองเปรมประชากร ข้าราชการ
แลราษฎรก็ไปจับจองนาตามชอบใจ... แต่ข้าราชการที่มีบันดาศักดิ์จึงจองนาไว
รายหนึ่ง ยาวตามลำคลอง ๓๐ เส้นบาง ๕๐ เส้นบาง คิดเป็นนาประมาณ

^๑ กจร. ร.๕ กษ.๓.๓/๓๑ ที่นาในคลองมหาสวัสดิ์

^๒ กจร. ร.๕ ม.๒.๑๔/๕๓ กรมหมื่นคำรง ถึง พระยาสุรศักดิ์ ๑๔ สิงหาคม

ร.ศ. ๑๑๗.

^๓ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ ประกาศคลองนครเนื่องเขต หน้า ๕๐๒.

๑๐๐๐ ไร่บ้าง ๒๐๐๐ บ้างให้บ่าวไพร่ไปทำก็ไม่หมดทั้งไว้ให้ที่รกร้างว่างเปล่า
อยู่เป็นอันมาก ราษฎรไม่มีที่ทำนาจะเข้ามาจับจองก็กลัวบุญวาสนาไม่อาจจับ
จองได้ ที่นานั้นก็เป็นเปลวอยู่ ไม่มีผลประโยชน์สิ่งใด..."^๑

แต่อย่างไรก็ตามพบว่ามีการพระราชทานที่ดินที่คลองเปรมประชากรแก่ผู้ที่ขอ
พระราชทานดังเช่นพระลูกเขยพระองค์เจ้าหญิงศรีวิชัยลักษณ์ พระองค์เจ้าหญิงสุวภัทรา
วิไลยพรรณ และพระองค์เจ้าหญิงมัทธวรรณโรภาส^๒ ซึ่งบรรดาผู้จับจองเหล่านี้หา
ได้ตั้งใจทำนาเองไม่ให้บ่าวไพร่ ข้าราชการไปตั้งท่า จะทำเต็มเนื้อที่หรือไม่ก็ไม่ใช่เรื่อง
เสียหายแก่ตน

จะเห็นได้ว่า การทำนายังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ และการทำนาในช่วง
ดังกล่าวเป็นการใช้ชาทาส บ่าวไพร่ไปทำหาไร่ชาวนาอิสระไม่

๒) พื้นที่เพาะปลูกเริ่มขยายตัว ช่วง พ.ศ. ๒๔๒๐ - ๒๔๓๓

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการขุดคลองในสมัยรัชกาลที่ ๔ และคลองเปรมประชากร
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ทำให้เปิดเนื้อที่เพาะปลูกได้เพิ่มขึ้นแต่ก็ไม่แน่ใจนักว่ามีชาวนาเข้าไป
ปลูกข้าวกันอย่างมากมาย เพราะแรงงานหาไร่ชาวนาอิสระไม่ แต่อย่างไรก็ตาม
จาก พ.ศ. ๒๔๒๐ มา มีการขุดคลองอีกหลายสาย ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ทั้งทางตะวันตก
และทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณนี้เป็นป่าแทบทั้งนั้น เมื่อขาดเส้นทาง
คมนาคมทางน้ำก็มีผู้คนไปตั้งถิ่นฐานน้อย การขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกในช่วงดังกล่าว
นี้จะเริ่มจาก พ.ศ. ๒๔๒๐ จนถึงราว พ.ศ. ๒๔๓๐ การขุดคลองในช่วงนี้รัฐบาล
ได้สังเกตเห็นประโยชน์ของผลพลอยได้ของการขุดคลอง คือ ได้เปิดพื้นที่การเพาะปลูก
ออกไปนอกจากเส้นทางคมนาคม ซึ่งหลังจากช่วงนี้จะเป็นการขยายตัวของพื้นที่การเพาะ-
ปลูกครั้งใหญ่

^๑ ธีธัญญ์ สุธงษิสังคราม · สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ มหาบุรุษ
เล่ม ๒ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๕ หน้า ๑๕๖๓ อ้างจากเอกสารของรัชกาลที่ ๕
ร.๓๘๑/๔๐ หน้า ๑๖๘๑ - ๑๖๘๔.

คลองแรกในช่วงนี้ที่ขุดคือ คลองนครเนื่องเขต คลองนี้มีจุดประสงค์ทั้งในด้าน
 การคมนาคมและขยายเนื้อที่ทำนา กล่าวคือ "...ทางคลองไปมาแต่กรุงเทพฯไป
 เมืองฉะเชิงเทรานั้น ยังเป็นที่อ้อมไกลอยู่ ราษฎรถูกค่าเดินไปมาไต่ความลำบาก
 เนื่อง ๆ เพราะต้องตักน้ำในลำคลองแสนแสบ และต้องเดินทางคานยาวเป็นที่ป่วยการ
 มาก ถ้าจะขุดคลองตัดทางย่นให้สั้นเข้าไค้ก็จะเปนประโยชน์หลายอย่าง...กับ อึ่ง
 ที่แผ่นดินตามริมคลองทั้งสองข้างจะได้เป็นที่เรือสวนไร่นาที่ทำมาหากินของราษฎรได้
 สมาย..." ไค้เนื้อที่นาสองข้างคลองซึ่งเป็นที่นาไค้ขึ้นใหม่อีก ๓๑,๕๐๐ ไร่..."^๑
 และจากประกาศคลองนครเนื่องเขตร์กล่าวถึงการจับจองที่นาให้มิพจะทำได้ มีใ้
 เช่นดังคลองเปรมประชากรคั้งที่ว่า "...จะโปรดเกล้าฯ แบ่งที่นาพระราชทานให้
 ราษฎรทั้งปวงตามสมควรแก่กำลังภอจะทำได้..."^๒ ซึ่งคงจะเป็นคลองแรกที่รัฐบาล
 เล็งเห็นปัญหาว่าการปล่อยให้ราษฎรจับจองที่ดินกันเอง ราษฎรผู้ไม่มีอำนาจวาสนา
 เป็นผู้เสียเปรียบ ผู้ที่จับจองไว้มาก ๆ หาทำประโยชน์ไค้ไม่ จึงมีการประกาศว่า
 รัฐบาลจะแบ่งที่นาที่คิดว่าจะพอกับความสามารภของราษฎรผู้้น ซึ่งในการขุดคลองที่มาน
 มาหาทำเช่นนี้ไม่ จะเห็นไค้ว่า หลังจากขุดคลองนครเนื่องเขตร์แล้วใน พ.ศ. ๒๔๕๐
 ปัญหาของการจับจองที่ดินก็มีเพิ่มขึ้นและที่ดินก็ค้งจะเริ่มมีราคาขึ้นค้วย เพราะใน
 พ.ศ. ๒๔๕๐ นี้ รัฐบาลไค้ออกเป็นกฎหมาย เรื่อง "ประกาศขุดคลอง" ในประกาศ
 นี้จะเห็นปัญหาของการจับจองที่ดิน ซึ่งแต่เดิมมาค้งทำกันอย่างไม่มึระเบียบ ปรากฏว่า
 หลังจากประกาศนี้แล้ว ใ้ไปผู้ใค้จะจับจองที่ดิน ๒ ฝากคลองจะค้งบอกว่าค้งการ
 เท่าไค้ และค้งเสียเงินค่าที่ดินค้วยค้งที่ว่า

"...ครึ้นผู้อื่นที่มึความมูคสาหะจะจับจองทำบางก็ไค้ไค้ค้วยมี เจ้าของหวางแหนอยู่
 แลเป็นที่กอการ วิวาทค้วยแยงชิงกันจับจองทัมโจนคตราค้งใ้บจองซึ่งกันและกัน

^๑ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ เรื่องประกาศเปิดคลองนครเนื่องเขต
 หน้า ๕๓๑.

^๒ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ ประกาศคลองนครเนื่องเขต หน้า ๕๐๕.

เป็นดังนี้โดยมาก ตั้งแต่สืบไปก็จะชุกคลองซึ่งเป็นการเก็บกู้ดูแลชาวนา
 ชาวไร่ชาวสวนแห่งใด จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวหลวงออกไปตรวจ
 หาที่ซึ่งเป็นที่ดินที่อุดมดี มีคนปฎิภาณทำนาทำไร่ทำสวนมากด้วยกัน ก็ให้ราษฎร
 ทงปวงซึ่งต้องการที่นั้นมาหาชาวหลวง บอกชื่อตัวบุตรภรรยา ตัวปลาน สังกัด
 มุลนายและจะตั้งอากรที่นาที่ไรที่สวนมากน้อยเท่าไร และที่นั้นอยู่คนคลอง อยู่
 กลางคลอง อยู่ปลายคลองตัวปลใด ให้ชาวหลวงจดหมายไว้ แล้วให้ชาวหลวง
 แลเจ้าพนักงาน แลราษฎรพร้อมกันคิดเบียดเป็นส่วนค่าที่นาที่ไรที่สวน ใหญ่ซึ่งจะ
 ต้องการที่ออกเงินช่วยในการชุกคลองบาง ตามสมควรแก่ที่มากแลน้อย...
 ถาผู้ซึ่งจะต้องการที่ไม่อยากออกเงิน จะออกแรงช่วยก็ให้ชาวหลวง กำหนดการ
 ใหญ่ให้ช่วยออกแรงตามสมควรแก่ที่ซึ่งต้องการ..."^๑

เรื่องค่านาก็เช่นเดียวกัน เมื่อจับจองที่ว่างเปล่าดังมีได้ไถ่ถอนสร้างก็ตาม
 จะได้รับการยกเว้นค่านา ๓ ปี และจะเพิ่มอายุตราของจาก ๓ ปี เป็น ๕ ปี ซึ่งถ้า
 ครบ ๕ ปีแล้ว เจ้าของที่ยังไม่ทำให้เป็นประโยชน์ จะถูกเรียกสิทธิตราของนั้นกลับคืน

คลองแรกที่ชุกภายในประกาศการชุกคลองนี้คือ คลองประเวศบุรีรมย์ ใน
 พ.ศ. ๒๔๒๑ จุดประสงค์ของการชุกคลองนี้เพื่อบริเวณนครและเกาะเพาะปลูก^๓ และ
 ได้ให้ราษฎรผู้ต้องการที่ดินลงชื่อเพื่อเสียค่าชุกคลองด้วย โดยมีอัตราต่าง ๆ กัน คือ
 ตอนต้นตั้งแต่ปลายคลองพระโขนงตอนหนึ่ง ค่าคลองไร่ละ ๕ สลึง ตอนกลางค่าคลอง
 ไร่ละ ๑ บาท ตอนข้างแขวงเมืองฉะเชิงเทราไร่ละ ๒ สลึง ปลายคลองประเวศ
 ไร่ละ ๒ สลึง คลองที่ ๑ - ๒ - ๓ - ๔ ซึ่งเป็นคลองแยกคลองประเวศไร่ละ
 ๑ บาท เป็นเจ้าของเงินชุก แต่ถาเจ้าของนามีใบจองปี ๑๐๔ - ๑๐๕ ไม่ต้องเสีย
 ค่าจอง เสียแต่ค่าคลองและค่าธรรมเนียม รวมเป็นเงิน ๕ บาท ๓ สลึง..."^๔

^๑ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ ประกาศชุกคลอง หน้า ๕๒๑.

^๒ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ ประกาศชุกคลอง หน้า ๕๒๑ - ๕๒๕.

^๓ กจร. ร.๕ กษ.๕.๒/๓ พระยาคำรงราชพลขันธ์ เรียบเสนาบดีกระทรวง-
 เกษตราธิการ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๐๕.

^๔ ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๑๔๑.

ค่าชุกคลองมีอัตราต่างกัน เพราะขึ้นกับเนื้อที่ดินที่คิดว่าเป็นเพียงใด แต่อัตราค่าคลองอยู่ระหว่าง ๒ สิ่ง ถึง หกสิ่ง ซึ่งจะเห็นว่าผู้มีมาเสียเงินช่วยในการชุกคลองถึง ๓๕,๗๕๒ บาท^๑ นับว่าขยายพื้นที่การเพาะปลูกออกไปได้ไม่น้อยเลย และใน พ.ศ. ๒๔๒๓ ซึ่งเป็นช่วงปลายของการชุกคลองสายนี้ ปรากฏว่ามีราษฎรหลายพันครัวไร่เข้าไปทำการเพาะปลูกตลอดแนว ๕ ฝั่งคลอง ทั้งคลองประเวศฯ และคลองแยก^๒

ในปีเดียวกันที่มีการชุกคลองประเวศฯ ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ใต้มีการชุกคลอง คลองทวีวัฒนา จากคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ ไปจดคลองมหาสวัสดิ์ฝั่งใต้ จุดประสงค์ของการชุกเพื่อแก้ไขความคั่งเขินของคลองภาษีเจริญและคลองมหาสวัสดิ์ เพราะคลองทั้ง ๒ ดังกล่าวเกิดความคั่งเขินกว่าเดิมที่ชุก เพราะคลองนั้นชุกตรงไปทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เวล่าน้ำขึ้นก็ไหลเข้าในคลองทั้ง ๒ ข้างพร้อมกัน เพราะเชื่อมระหว่างแม่น้ำทั้ง ๒ คลอง) ทำให้ตรงกลางเป็นที่น้ำขุ่น ทำให้คั่งเขินทุกปี และไม่มีทางกระแสน้ำที่จะบีบเป่าให้ไหลตลอดทั่วลำคลองทั้งสองข้างนี้ได้ จึงต้องชุกคลองให้เป็นทางน้ำไหลได้สะดวกเพื่อเป็นการรักษาคองทั้ง ๒ เท่ากับเป็นการรักษาเส้นทางคมนาคมค้าขาย เช่นเดียวกับรัฐบาลได้ให้ราษฎรช่วยค่าชุกคลองไร่ละ ๑ บาท และกำหนดเขตที่ดินไว้ฝั่งละ ๔๐ เส้น^๓

ในปีเดียวกันนั้น เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ไศกรามบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ชุกคลอง นราภิรมย์ คอจากคลองทวีวัฒนาไปบรรจบแม่น้ำท่าจีน เพื่อ

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๔.๔/๗ หนังสือพระยามหาโยธา กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ๒๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๗.

^๒ Johnston, op.cit, p. 51.

^๓ ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๑๔๒ - ๑๔๓.

ให้นำจิตจากแม่น้ำท่าจีน ไหลเข้าไปในคลองมหาสวัสดิ์ คลองทวิวัฒนาและคลองภาษี-
เจริญไม่ตื่นเขิน เพราะมูลดินตอนอยู่บนคลอง^๑ ดังนั้นจุดประสงค์ของคลองนราภิรมย์
จึงคล้ายคลึงกับคลองทวิวัฒนา

จาก พ.ศ. ๒๔๒๑ มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๓๐ การขุดคลองมีใก้กระทำกันจน
พ.ศ. ๒๔๓๐ จึงมีการขุดคลองขึ้น คือ คลองเปรง ซึ่งหลังจากนี้แล้ว มีเอกชนมาขอ
อนุญาตขุดคลองกันครั้งใหญ่ คลองเปรงเป็นคลองที่ขุดจากคลองประเวศบุรีรมย์ผ่าน
คลองนครเนื่องเขตจรดถึง คลองแสนแสบ บางน้ำเปรี้ยว เพื่อเปิดพื้นที่ ๆ วางเปล่า
ระหว่างเมืองฉะเชิงเทรา กับเมือง นครเนื่องเขต และอีกประการหนึ่ง เพื่อค้ำเอาน้ำ
จากคลองบางขนากมาใช้ในคลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่งน้ำจะเต็มในฤดูแล้งอีกด้วย^๒
คลองเปรงนี้มีส่วนคล้ายกับคลองในรัชกาลที่ ๔ กล่าวคือ มีการพระราชทานที่ดินริม
สองแควพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกเธอเช่นเดียวกับคลองมหาสวัสดิ์ แต่คลอง
เปรงนี้มีการพระราชทานฝั่งเหนือเพียงฝั่งเดียว เป็นเนื้อที่ ๑๘,๓๕๗ ไร่^๓ แต่อย่างไร
ก็ตาม เจ้านายบางพระองค์ เช่น พระเจ้านองยาเธอ และขุนนางบางคนปรารถนาจะ
ไต่ที่ดินริมคลองเปรงนี้ก็พระราชทานให้ด้วย ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะพระเจ้าลูกเธอและ
พระเจ้าลูกยาเธอเท่านั้น ถึงความตอนหนึ่งในคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาสุรศักดิ์
มนตรี

"...ก่อนเมื่อท่านเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ยังไม่ถึงแก่อสัญกรรมนั้น พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นสมมุตินรพันธุ์ไฉนได้มาถวายพระหัตถ์ถึงหลวงแพ่ง เจ้าพนักงาน
คลองประเวศบุรีรมย์ ว่าพระองค์ท่านจะตองพระประสงค์ที่นำฝั่งคลองเปรง

^๑ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๑๘๓ - ๑๘๔.

^๒กจข. ร.๕ กษ.๕.๒/๓๒ เรื่องคลองเปรงและประตูน้ำปทุมวัน พระยา
เทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูลในหลวง ๕ กันยายน ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔)

^๓กจข. ร.๕ กษ.๓.๓/๘ เรื่องที่นำคลองเปรง พระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบ -
บังคมทูล ร.๕ ๒๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๓.

พันไร่ หลวงแพ่งก็ได้จัดเนื้อที่นำพันไร่ตามพระประสงค์กับหลวงชินนทรภักดิ์
โคขูจับจองอีกหกร้อยหกสิบหกไร่ อีกส่วนหนึ่งรวมเป็นเนื้อที่ ๑,๖๖๖ ไร่
แลโคขูนำมาตั้งแต่ปีอิฐก... เพราะฉะนั้นนายเนื้อที่ ๑,๖๖๖ ไร่ รายนี้ไว้
เป็นแผนกหนึ่งก็ยังคงมีเนื้อที่อยู่อีก ๑๗,๖๕๑ ไร่ ๓ งาน ๕๐ วา..."^๑

ต่อมาทรงมีพระราชปรารภว่า พระองค์ไม่อยากจะหวงแหนที่ดินให้พระโอรส
และพระธิดาของพระองค์จนเป็นการป้องกันประโยชน์ของบ้านเมือง เพราะคนอื่นไม่
สามารถทำนาที่นั่นได้ คงที่ว่า

...การเรื่องนี้ ต้นสายปลายเหตุเป็น อย่างไรมาก็เลื้อน ๆ ไม่ใคร่จะได้ใส่ใจ
เพราะไม่มีความปรารถนาซึ่งจะเอาที่ดินมาหวงแหนไว้ใหญ่ จนกลายเป็นการ
ป้องกันประโยชน์บ้านเมือง เพราะไม่มีผู้ใดอาจจะไปทำนาที่นั่นได้...^๒

พระราชปรารภนี้เกิดขึ้นเมื่อพระองค์เจ้าศรีวิไล พระองค์เจ้าสุวภักดิ์ และ
เจ้าจอมมารดาแพ ขอพระราชทานที่ดิน ๒,๐๐๐ ไร่ คิมถลองเปรง ซึ่งก็พระราชทาน
ให้ หลังพระราชปรารภนี้แล้ว

การซุกคหลงในร่างนี้ ถึงแม้จะมีได้ซุกคหลงไ้มากมายก็ตาม แต่มีจุดประสงค์
เพื่อเป็นการขยายเนื้อที่ปลูกข้าวออกไป ส่วนใหญ่เป็นการเปิดเนื้อที่ไ้ม้น้อยเลยใน
ท้องทุ่งฝั่งตะวันออก ซึ่งเดิมเป็นป่าเสียโดยมาก การขยายตัวของเนื้อที่เพาะปลูกข้าว
โดยการซุกคหลง ตั้งแต่ช่วงแรก จนถึงก่อน พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นการซุกคหลงโดยรัฐบาล
ซึ่งจาก พ.ศ. ๒๔๓๓ มาแล้วกิจการการซุกคหลงไ้ได้รับความสนใจและกระทำโดยเอกชน
เสียเกือบทั้งหมดในบรรดาคลองสายสำคัญสายใหญ่ ที่ซุกขึ้นในช่วงดังกล่าว

000922

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๓.๓/๒ เรื่องพระองค์เจ้าศรีวิไลแลพระองค์สุวภักดิ์
แลเจ้าจอมมารดาแพ ขอพระราชทานที่นา ตำบลถลองเปรง ไ้ม่ลงวันที่, ในหลวง
ร.๕ ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรี

^๒ กจช. ร.๕ กษ.๓.๓/๔ เรื่องที่นาถลองเปรง เจ้าพระยาสุรศักดิ์
กราบบังคมทูลในหลวง ๒๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๓.

๓) พื้นที่การเพาะปลูกขยายตัวมาก ช่วง พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๕๓

การขยายเนื้อที่การเพาะปลูกโดยการขุดคลองในช่วงนี้กระทำโดยรัฐบาลที่สำคัญเพียง ๒ คลอง ซึ่งเริ่มราว พ.ศ. ๒๔๔๑ นอกนั้นกระทำโดยเอกชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เด่นที่สุดในระยะดังกล่าว คือ การขุดคลองของบริษัทเอกชน โดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามจำกัด ซึ่งเริ่มทำสัญญากับรัฐบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ โดยขอสัมปทานการขุดคลองทั่วพระราชอาณาจักร เป็นเวลา ๒๕ ปี และบริษัทจะให้เงินกำไรเป็นภาคหลวงร้อยละ ๒๐^๑

บริษัทขุดคลองคูนาสยามจำกัดนี้ในระยะแรกดำเนินการโดย พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระนาถาภิบาลี (สิ้น) นายโยคิม แกรชี่ และ นายยมตอมา นายยม และ นายโยคิม แกรชี่ ออหนุ่่นออกไป และได้ ม.ร.ว.สุพันธ์ สนิทวงศ์ บุตรคนโตของพระองค์เจ้าสายฯ กับ พระปฏิบัติราชประสงค์ (มุลเลอร์ Muller) เข้ามามีบทบาทแทน และในภายหลังดูเหมือนว่าบทบาททั้งหมดของบริษัทขุดคลองนี้ ตกแก่ ม.ร.ว.สุพันธ์ สนิทวงศ์ กับพระปฏิบัติราชประสงค์

ในการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกโดยบริษัทขุดคลอง บริษัทขุดคลองในท้องทุ่งฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมี ๒ โครงการที่ทำ คือ

โครงการขุดคลองแลคูนา ในทุ่งหลวงรังสิต และ

โครงการขุดคลองทุ่งดงละคร นครนายก

๑. โครงการขุดคลองแลคูนาในทุ่งหลวงรังสิต - โครงการรังสิต

โครงการนี้เป็นโครงการแรกที่บริษัทได้คิดและจัดทำขึ้น ตามความคิดของ นายโยคิม แกรชี่ ที่ได้เขียนอธิบายการชลประทานในประเทศสยามว่า โครงการรังสิตเป็นโครงการที่เกิดขึ้นของบุคคลที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการปลูกข้าว เพื่อสนอง

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๕.๔/๑ "เรื่องบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม" หนังสือพระราชทานพระบรมราชานุญาตขุดคลอง พ.ศ. ๒๔๓๑ (คูสัญญาในภาคผนวก)

ความต้องการของตลาดซึ่งเพิ่มสูงขึ้น ทั้งภายในและภายนอกประเทศสยามสมัยรัชกาล
ที่ ๕^๑ อย่างไรก็ตามสิ่งที่บริษัทได้ทำไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าบริษัทต้องการได้พระราช-
ทานที่ดิน ๒ ช่วงคลองมาจำหน่าย

ทุ่งรังสิตนี้อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างจากกรุงเทพมหานครราว
๓๐ กิโลเมตร ซึ่งมีเนื้อที่ราว ๘๐๐,๐๐๐ - ๑,๕๐๐,๐๐๐ ไร่^๒ อาณาเขตมีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเมืองกรุงเก่าและนครนายก
ทิศใต้	ติดต่อกับคลองแสนแสบและบางซวนาก
ทิศตะวันออก	จดแม่น้ำนครนายก
ทิศตะวันตก	จดคลองเปรมประชากร

บริษัทเริ่มลงมือขุดคลอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ โดยขุดคลองรังสิตซึ่งเป็นคลอง
สายสำคัญ จากตำบลบ้านใหม่ แขวงปทุมธานี (แม่น้ำเจ้าพระยา) ไปออกแม่น้ำนครนายก
ที่ตำบลบางปลาจกหัวควาย เป็นระยะทางราว ๕๖ กิโลเมตร (๑,๔๐๐ เส้น) กว้าง
๖ วา ลึก ๒ ศอก (กว้าง ๑๒ เมตร ลึก ๓ เมตร) ต่อมาบริษัทขยายเป็น กว้าง
๑๒ เมตร (๘ วา) ลึก ๕.๕๐ เมตร (๕ ศอก)^๓ ซึ่งเสร็จ พ.ศ. ๒๔๔๐ นอกจาก
คลองรังสิตซึ่งเป็นแกนแล้ว คลองอีก ๒ สายซึ่งมีความสำคัญก็คือ คลองหกวาสายบน
และคลองหกวาสายล่าง

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๕.๔/๒ Scheme of Irrigation in Siam
พ.ศ. ๒๔๔๕ ของ Joachin Jrassi (อดีตผู้จัดการบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม
และ สุนทรী อาสะไวย์ "โครงการรังสิต" , หน้า ๑.

^๒ กจช. ร.๗ กษ.๕/๕ Report on the benefit of irrgetion works
ของ C.D. Gee.

^๓ กจช. กษ.๕.๔/๒ เล่มเดิม.

คลองทวารสายล่าง กว้าง ๒๒ เมตร (๒ วา) ลึก ๒.๕๐ เมตร (๕ ศอก)
ยาว ๒๔ กิโลเมตร (๑,๒๐๐ เส้น) ขุดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๐

คลองทวารสายบน กว้าง ๑๕ เมตร (๒ วา) ลึก ๒.๕๐ เมตร (๕ ศอก)
ยาว ๒๐ กิโลเมตร (๑,๕๐๐ เส้น) ขุดตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ เสร็จ พ.ศ. ๒๔๔๔

นอกจากนั้นบริษัทโคชุกคลองซอยหรือคลองคูนา กว้าง ๔ วาบาง ๒ วาบาง
(๘ เมตร) ลึก ๓ ศอก (๑.๕๐ เมตร) จากคลองรังสิตฝั่งเหนือถึงคลองทวารสายบน
และจากคลองรังสิตฝั่งใต้ถึงคลองทวารสายล่าง โดยฝั่งเหนือคลองรังสิต ๑๕ สาย
ฝั่งใต้คลองรังสิต ๒๕ สาย รวม ๔๐ สาย ระยะทางยาวประมาณ ๔๓,๐๐๐ เส้น
(๑,๗๕๐ กม.) ถ้ารวมคลองขวางอีก ๑ สาย รวมระยะทาง ๔๔,๕๐๐ เส้น
(๑,๗๕๐ กิโลเมตร)^๑ ซึ่งทั้งคลองซอย ๔ วาและ ๒ วาจะเปิดพื้นที่ไถราว ๑,๕๐๐,๐๐๐
ไร่ (ตามรายงานของบริษัท) การขุดคลองซอยเช่นนี้ทำให้บริษัทเป็นเจ้าของที่ดินทั่ว
ทั้งทุ่งรังสิต กล่าวคือ ตามข้อตกลงในสัญญา ข้อ ๔ บริษัทขุดคลองจะได้ที่ดิน ๒ ไร่
คลองรังสิตฝั่งละ ๔๐ เส้น (ราว ๑.๖ กม.) และจากประกาศขุดคลองซึ่งประกาศ
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้กำหนดที่ดินของผู้ขุดคลองจะได้ตามขนาดของคลองซอยจึงจับจอง
ได้ฝั่งละ ๒๕ เส้น ๓๐ เส้น (๑ กม. - ๑.๕ กม.) ซึ่งวิธีการนี้เป็นการที่ฉลาดของ
บริษัทเป็นอย่างมากในการเป็นเจ้าของที่ดิน ดังที่มีบันทึกของกระทรวงเกษตรราธิการ
ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ว่า

บริษัทคิดตั้งสภามขุดคลองระยะห่างกันพอดี ๆ ให้ที่ดินในทุ่งรังสิตเป็นของบริษัท
ไม่เหลือคือขุดคลองซอยห่างกัน ๒๐ เส้น ไถที่เป็นของบริษัท ฟากละ ๓๐ เส้น
ส่วนคลองยันกันเป็น ๒๐ เส้น ไม่มีที่ดินเหลือในทุ่งรังสิตเลย^๒

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๕.๔/๒ พระยาสุรศักดิ์มนตรี ทูลกรมหมื่นสมมต

๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๒ หน้า ๑๗๘.

^๒ กจข. ร.๖ กษ.๕/๔ พงศ์วารของบริษัขุดคลองแลคูนาสยาม, หน้า ๗๓.

การที่รัฐบาลยอมยกที่ดินฝังคลอง ๆ ละ ๕๐ เส้นนั้น พระยาภาสกรวงศ์
เกษตราธิบดีเห็นว่าไม่ควรอนุญาต เพราะเท่าที่ผ่านมารายอื่น ๆ เพียง ๕๐ - ๕๕ -
๓๐ เส้น และเสนอว่า "ถ้าสัญญาอนุญาตพิเศษนี้ระงับไปแล้วจะเป็นการคืออย่างยิ่ง"

อย่างไรก็ตาม จากรายงานของฝ่ายบริษัทเองในที่สุดบริเวณทุ่งรังสิตนั้น
รวมคลองที่ขุดทั้งหมด ๕๕ คลอง ยาวประมาณ ๕๑๑.๖๐ กิโลเมตร (๕๕,๗๗๕ เส้น)
ส่วนเนื้อนา ๕ ฝังคลองที่ขุดไ้รวมทั้งสิ้น ประมาณ ๑,๓๓๗,๕๕๕ ไร่

ถึงแม้บริษัทจะเปิดเนื้อที่เพาะปลูกได้มากมายเช่นนี้ก็ตาม แต่พื้นที่เพาะปลูก
ก็หาได้ใช้ทั้งหมดนี้ไม่ และที่ดินในท้องทุ่งรังสิตกว่าร้อยละ ๕๐ มิได้เป็นของภู่านา
แต่เป็นของผู้มีบรรดาศักดิ์ในกรุงเทพฯ ไปซื้อที่ดินกักตุนไว้เพราะราคาสูงขึ้นเรื่อย
จนในที่สุดทำให้เกิดเมืองใหม่ขึ้นมา คือ เมืองธัญบุรี ซึ่งเกิดมาจากการลงทุนของคน
กรุงเทพฯ

๒. ทุ่งคองละคร

ทุ่งคองละครเป็นพื้นที่อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำนครนายก มณฑลปราจีน ติดต่อกับ
ทุ่งรังสิต บริษัทฯ ได้เสนอการขุดคลองทุ่งคองละคร เมื่อ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๗

^๑ กจร. ร.๕ น.๔๑.๔/๕ จดหมายจากพระยาภาสกรวงศ์ หล่อกรมหมื่นนเรศวรฯ
๒๓ กันยายน ๒๔๓๓.

^๒ พระประวัติพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์งาน
ฌาปนกิจศพ น.ส.เพลินดา สนิทวงศ์ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๘ หน้า ๑๗.

^๓ กจร. ร.๕ น.๓.๒๓/๑๖ "จ้างคนลาวมาทำนา" ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๑๒๕๔
และ กจร. สบ.๒.๘/๗ "รายงานการทำนาในบริเวณทุ่งรังสิต พ.ศ. ๒๔๖๘" พระยา
มลากรบุรีรักษ์ พระยาชลชั้นพิณิต พระยาโภชากร เรียบเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ
๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ หน้า ๑๒. และ กจร. ร.๖ กษ.๘/๔ เล่ม ๑ เรื่องบริษัทขุด
คลองแควคูนาสยาม กุทุ่งนครนายก "พงษาวดารของบริษัทขุดคลองแควคูนาสยาม" หน้า ๗๑.

โดยบริษัทจะขุดคลองยาวรวมทั้งสิ้นประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร (๒,๕๐๐ เส้น) และจะเปิดพื้นที่เพาะปลูกไคร้ราว ๕๐๐,๐๐๐ ไร่^๑

บริษัทได้รับพระบรมราชานุญาตขุดคลองในทุ่งนี้ เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ (ซึ่งเป็นปีไทย ถ้าคิดตามปฏิทินตะวันตกปีนี้ต้องเป็น พ.ศ. ๒๔๔๘) บริษัทได้ขุดคลองทั้งสิ้นที่บริษัทได้ขุด คือ ๗๓ กิโลเมตร (๑,๘๕๕ เส้น) ได้เนื้อที่นา ๑๓๓,๒๐๐ ไร่ และถ้ารวมคลองทั้งสิ้นที่บริษัทได้ขุดคือรวมกับทุ่งรังสิต เป็นคลองยาวประมาณ ๕๘๔.๑๖ กิโลเมตร (๒๔,๖๐๔ เส้น) ได้เนื้อที่นาทั้งหมด ๑,๔๗๐,๕๕๕ ไร่^๒

การขุดคลองโดยเอกชนอื่น

หลังจากที่รัฐบาลได้ทำการขุดคลองเปิดเนื้อที่ ๒ ฝั่งคลองและมีผู้ปรารถนาที่ดินมากขึ้น ก็มีเอกชนพากันคิดหาทำไรจากการขายที่ดิน ด้วยการขุดคลองโดยทุนส่วนตัว คลองแรกที่มีการขุด คือ คลองอุดมชนจร คลองนี้ขุดโดย พระยาสิทธิราชเคโษชัย ขุดจากคลองประเวศบุรีรมย์ฝั่งเหนือ ไปถึงคลองนครเนื่องเขตฝั่งใต้ หลังจากขุดคลองนี้สำเร็จ โปรดเกล้าฯ พระราชทานยกเงินค่าน้ำให้แก่ราษฎรผู้ทำการหักล้างตางพง และจับจองที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง ๓ ปี^๓

ในเวลาใกล้เคียงกับการขุดคลองอุดมชนจร คลองที่ขุดในปีเดียวกันนั้นคือ คลองหลวงแพ่ง ซึ่งหลวงแพ่งกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์เป็นผู้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตโดยขุดตั้งแต่คลองประเวศบุรีรมย์ฝั่งเหนือขึ้นไปถึงคลองแสนแสบต่อกับคลองนครเนื่องเขต หลังจากขุดคลองสำเร็จ พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เพิ่มอายุใบจองให้คงอยู่ ๕ ปี และไม่เรียกเก็บค่าน้ำ ๓ ปี แก่ผู้ที่ออกเงินช่วยขุดคลอง

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๕.๔/๑๓.

^๒ ประวัติพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เล่มเดิม, หน้า ๑๗.

^๓ ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๑๔๕ และ กจช. ร.๕ กษ.๕.๓/๓ ลงวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓) พระยาเกษตราธิราชผู้แทนราชปลัดทูลฉลอง กรมเกษตราธิการ ถึง พระยาสิทธิราชเคโษชัย

ครั้งนี้

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ นั้น พระยาคำรงราชพลขันธ์ และพวกได้ซื้อชุกคลอง จากคลองหลวงแพ่งไปถึงทุ่งโคกแขวงกรุงเทพฯ หลังจากรัฐบาลได้ทำการตกลงกับบริษัท ชุกคลองแลคนาสยามซึ่งสนใจจะชุกคลองบริเวณนี้เช่นกัน ต่อมาได้มีพระบรมราชานุญาต ให้ชุกคลองบริเวณใกล้เคียงกับคลองประเวศฯ และเริ่มลงมือชุกเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๓๔ คลองเจริญ นี้ จ้างเงินชุกเส้นละ ๗๐ บาท โดยชุกคลอง ๓ สาย สาเหตุที่ชุกนั้น พระยาคำรงราชพลขันธ์กล่าวว่าเพราะมีชาวนามาร้องขอให้ชุก ทั้งนี้ เพราะตนเคยชุกคลองนี้ พระยาคำรงราชพลขันธ์และพวกได้จองนาติดต่อกันไปประมาณ ๓๐,๐๐๐ ไร่ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ผู้จะจองนาใครรวมตัวกันเป็นหมู่ขอจองนาติดต่อกันไป เพราะเดิมผู้ใดอยากจะทำกันแต่ลำพัง ซึ่งจากความเห็นของพระยาภาสกรวงศ์นั้น คิดว่า พระยาคำรงราชพลขันธ์และกอมปนี รวมซื้อกันขอชุกคลองก็เพื่อเป็นการหาทาง เลี้ยง เพราะบริษัทชุกคลองแลคนาสยามนั้นได้รับสิทธิพิเศษที่จะชุกคลองในบริเวณนี้ก่อน ซึ่งรัฐบาลยินยอมให้พระยาคำรงราชพลขันธ์กับพวกจึงจับจองที่ดินบริเวณนี้ชุกคลองในที่ดิน ของตน^๑

ในเวลาใกล้เคียงกันนั้นเอง ในท้องทุ่งฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีการชุกคลอง พระราชามิด ซึ่งเริ่มชุกเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓ จากแม่น้ำ เจ้าพระยาที่นนทบุรีไปยังแม่น้ำท่าจีน นครชัยศรี ในการชุกคลองสายนี้ พระราชามิด (เพ็ง) ร่วมทุนกับพวกคนอื่นอีก ๓๕ คน ตั้งเป็นบริษัทขึ้น โดยผู้ร่วมทุนออกเงินคนละ ประมาณ ๔๐๐ - ๕,๐๐๐ บาท รวมเป็นทุนของบริษัท ๓๕,๐๐๐ บาท ซึ่งหวังกันว่า

^๑ เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ, หน้า ๑๕๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

^๓ กจร. ร.๕ กษ.๔.๔/๒ "เรื่องขออนุญาตจับจองที่นา" พระยาภาสกรวงศ์ ถึง กรมหมื่นสมมต, ๓๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๐๕.

จะขายที่ดินสองฝั่งคลองไค้ไร่ละ ๑.๕๐ บาท และจะกำไร ๕๔,๐๐๐ บาท^๑ ปรากฏว่า
ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ อันเป็นที่กำหนดคลองจะแล้วเสร็จ ซึ่งคลองชุกไค้ ๔๑๖ เส้น
จาก ๔๐๐ เส้น พระราชาภิมลไค้ถึงแก่กรรมเสียก่อน นายเลื่อนบุตรพระราชาภิมล
จึงทำหนังสือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต โดยยินยอมถวายบ้านเรือนให้รัฐบาล
ประเมินราคาแทนค่าภาคหลวง ร้อยละ ๒๐ หลังจากที่ได้รับพระบรมราชานุญาตชุกคลอง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ แต่ก็ไม่ปรากฏว่า นายเลื่อนชุกคลองสำเร็จตามสัญญาหรือไม่ แต่
คลองนี้ไค้ทะลุถึงแม่น้ำท่าจีนในปัจจุบัน

ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ รัฐบาลได้ออกประกาศเรื่องอนุญาตชุกคลอง โดยแบ่งชนิด
ตามขนาดของคลอง คือ คลองขนาดเล็ก กว้างตั้งแต่ ๓ วาลงมา คลองขนาดกลาง
กว้างระหว่าง ๔ - ๖ วา คลองขนาดใหญ่ กว้าง ๗ วาขึ้นไป ส่วนความลึกและยาว
นั้น แล้วแต่ผู้ขอจะกำหนด เมื่อจะชุกคลองเป็นคน ๆ เดียว หรือเข้าหุ้นส่วนกันชุกก็ให้
ทำเรื่องราวขออนุญาตต่อกระทรวงเกษตร ซึ่งกระทรวงเกษตรจะกราบบังคมทูลขอ
พระบรมราชานุญาตอีกทีหนึ่ง โดยต้องมีการอธิบายคลองที่จะชุกว่า ขนาดลึกกว้างยาว
เท่าใด แขวงตำบลใด จะลงมือชุกเมื่อใด และจะแล้วเสร็จเมื่อใด พร้อมทั้งแผนที่
บริเวณที่จะทำการชุกว่า ที่ดินนั้นมีโฉนดตราสารห้ามหวงอยู่แล้วเท่าใด โดยผู้ทำการ
ชุกจะไค้รับที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง โดยคลองเล็ก พันคันคลองขึ้นไปข้างละ ๖ วา ทั้ง ๒ ฝั่ง
คลองยันขึ้นไปข้างละ ๓๐ เส้น (๑.๕ ก.ม.) คลองขนาดใหญ่ พันคันคลองขึ้นไปข้างละ
๖ วา ทั้ง ๒ ฝั่งคลองยันขึ้นไปข้างละ ๔๐ เส้น (๑.๖ ก.ม.) และถ้า ๒ ฝั่งคลองเป็น
ที่ไค้ก่อสร้างก็ไค้รับพระราชทานยกค่านาแก่ผู้จับจอง ๓ ปีด้วย^๒

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๕.๒/๗ พระยาภาสกรวงศ์ ทูลกรมหมื่นสยมมต, ๑๗ กุมภาพันธ์
ร.ศ. ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓) และกำไรดังกล่าวมิใช่กำไรสุทธิ ยังต้องเสียค่าคลองไร่ละ
๒ สลึง ค่าภาคหลวงร้อยละ ๒๐ ยังค่าธรรมเนียมตราจองนาอีก

^๒ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๓ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔), "ประกาศ
เรื่องอนุญาตชุกคลอง" หน้า ๘ - ๑๕.

จากพระราชบัญญัติชุกคลองนี้ ทำให้การชุกคลองมีระเบียบแบบแผน มีการแสดงแผนที่ซึ่งรัฐบาลอาจจะอนุญาตหรือไม่ก็ได้ ถ้าคลองที่จะชุกผ่านเข้าไปในบริเวณที่มีโนนคตราจองอยู่มากแล้ว เพราะจะทำให้เกิดปัญหา และมีหลากหลายที่รัฐบาลคอยปฏิบัติต่อไป เพราะมีใ้ทำตามแบบคั้งกล่าว เช่น ในกรณีของขุนยนต์โยควิชาชาญที่จะขออนุญาตชุกคลองของกรุงเก่า รัฐบาลไม่อนุญาตให้ชุกคั้งจะเห็นได้ หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรีถึงพระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ความว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าตรวจดูเห็นด้วยเกล้าว่า คลองที่จะขอชุกไปไ้ชานาคู จึงไ้มีหนังสือตอบกราบทูล พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาครศุภกิจให้ขุนยนต์โยคฯ ชุยายคลองให้ไ้ชานาคู กว้าง ๔ วา ๕ คอก จะไ้เป็นประโยชน์การค้ายควย ทรงยอมรับเป็นการตกลง ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้ขุนยนต์โยคฯทำแผนที่ระยะเขตรคลองที่จะชุกมายื่นเพื่อจะไ้ตรวจสอบการที่ไ้ทำแผนที่ไ้เพียงนี้หลวงมาถึง ศก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๖) จึงไ้ให้นำแผนที่นี้ไปขอข้าพระพุทธเจ้าไ้ตรวจดูแผนที่ไ้มีรายละเอียด คือ ไ้มีสเกตุ ไ้มีเขตรนาฟางหรือที่กรวาง จึงไ้ส่งแผนที่นี้ไ้แจ้งคั้งไปเพราะเห็นด้วยเกล้าว่า การที่จะขออนุญาตชุกคลองนี้ไ้ไม่เป็นการง่าย เป็นการยุ่ง... เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าจึงไ้คงคการอนุญาตรายนี้ไ้ไว้ โดยที่ไ้กำลังคิดจะจัดการเรื่องคลองใหม่ชุนั้น...

ภายหลังการประกาศนี้ คลองแรกที่ชุก คือ คลองพระยาบรรภา คลองนี้เริ่มลงมือชุก เมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยพระยาบรรภาสิงหนาท (เจ๊ก) คลองนี้ตามแบบที่ทูลเกล้าฯ ขอชุกคลองจากค้ายคบางปะกอกหลังเกาะไ้ใหญ่ชุนยาไปออกกลางทุ่ง ถึงแม่น้ำท่าจีน คือ จากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแม่น้ำท่าจีน จุดประสงค์ของการชุกก็คือ พระยาบรรภาสิงหนาท (เจ๊ก) กราบบังคมทูลว่าทหารชุนใน ๕ ปีนี้ยากจนไม่มีที่ไ้ทำกิน ไ้มีพระราชดำริว่า พวกชุนนี้ไ้อยู่ในความปกครองของกรุงเทพฯ

๑ กขช. ร.๕ กษ.๕.๒/๑๑ หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรี ถึง พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นสมมต" เรื่องการชุกคลองคั้งชุนยนต์โยควิชาชาญ ขออนุญาตชุกคลองแขวงกรุงเก่า" ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔ (๒๔๓๔).

แต่ก่อนหากินในทางไม่สุจริตเมื่อกลับใจมา เช่นนี้ก็ควรจะทำนุบำรุง จึงทรงพระกรุณา
อนุญาต^๑ แต่ก็มีคนพวกอื่น ๆ นอกจากกณชฎวนมาจับจองที่ดินเช่นกัน

จากการชุกคลองพระยาบรรพชา ได้พบกับปัญหาการจับจองที่ดินล่วงหน้า
กล่าวคือ เมื่อครั้งพระยาบรรพชาทำการสำรวจที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง และเสนอรัฐบาล
ปรากฏว่าที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่รกร้างว่างเปล่า แต่เมื่อชุกคลองกลับมีผู้จับจองที่ที่มีโฉนด
ตราจองไว้มาก ทำให้พระยาบรรพชา อ่างว่าขาดทุน^๒ จากการชุกคลองสายนี้พระยา
บรรพชาได้ยืมเงินหลวงเป็นเงินราว ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ บาท ใช้ในการชุกคลอง^๓
การชุกคลองนี้ จะดำเนินไป พระยาบรรพชาสิงหนาท (เจ๊ก) ได้ถึงกรมใน พ.ศ. ๒๔๔๒
ซึ่งคลองชุกแล้ว ๑๑๑ เส้น ยังก้างอีก ๕๕๕ เส้น พระยาบรรพชา (ปืด) มุขรขอพระ
บรมราชานุญาตชุกคลองต่ออีก ๔๐๐ เส้น รวมเป็น ๘๐๐ เส้น แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏ
ว่า พระยาบรรพชา (ปืด) มุขรได้ทำการชุกต่อจากบิคาได้ ๕๗๒ เส้น รวมเป็น ~~๓๔๓~~
๓๔๓ เส้น^๔ เมื่อรัฐบาลไม่อนุญาตให้ชุกคลองต่อ ซึ่งพระยาบรรพชา (ปืด) บอกว่า
ตนจะขาดทุน ถ้าไม่ทำการต่อเพราะได้รับเงินล่วงหน้าจากราษฎรไว้แล้ว โดยจะถูก
ราษฎรฟ้องร้องและตนเอง จะล้มละลายและพากษุมจะหนีประมาณ และจะเสียความ

^๑ เจ้าพระยาวางษาประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ, หน้า ๑๕๑ -
๑๕๒.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๓ หนังสือพระยาบรรพชาสิงหนาท กราบบังคมทูล
รัชกาลที่ ๕ ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๐ (๒๔๓๔).

^๓ กจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๓ พระราชหัตถเลขาจากรัชกาลที่ ๕ ถึงกรมหมื่น
มหิศรราชหฤทัย ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕

^๔ กจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๓ วันที่ ๒๒ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘ และ กจข. ร.๕
กษ.๓.๑/๓ วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘ พระยาบรรพชาสิงหนาท กราบบังคมทูล
ในหลวง

เชื่อถือทางราชการ^๑ แต่รัฐบาลก็ไม่ยอมอนุญาตให้ชุกต่อ เพราะว่าคลองเก่ายังชุกไม่ครบ ๔๐๐ เส้น และจะขุดต่ออีก ๔๐๐ เส้น เห็นจะอนุญาตให้ไม่ได้ และรัฐบาลชุกเองจะเรียบร้อยกว่า^๒

ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาก็ได้มีการชุกคลองบางพลีใหญ่ โดยสมิงบันทะละ นายกองมอญซึ่งรับราชการในไทย โดยจะขอชุกจากตำบลสำโรงฝั่งใต้ตั้งแต่คลองบางลาแขวงเมืองสมุทรปราการไปออกคลองบางเหี้ย เป็นระยะทาง ๑๐.๔ กิโลเมตร (๒๖๐ เส้น) กว้าง ๑๐ เมตร (๕ วา) ลึก ๒ เมตร (๔ ศอก) โดยกำหนดคสท.ที่กิน ๒ ฝั่งคลองฝั่งละ ๑ กิโลเมตร (๒๕ เส้น) คลองสายนี้ชุกเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔^๓

หลังจากเอกชนได้ชุกคลองหลายสายแล้ว ปรากฏว่ามีปัญหาหลายประการ และต่อมารัฐบาลได้ตัดสินใจที่จะดำเนินการเอง หลังจากคลองบางพลีใหญ่แล้ว รัฐบาลได้ชุกคลองอีก ๒ คลอง คือ คลองนิยมยาศราคลองหนึ่ง กับ คลองไผ่สิงโต อีกคลองหนึ่ง ซึ่งทั้ง ๒ คลองอยู่ในเขตทุ่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา คลองนิยมยาศรา นั้นโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ชุกตั้งแต่ตำบลเสื่อกินเนื้อถึงบางพลีน้อย แขวงเมืองสมุทรปราการ เป็นทางยาว ๗.๕ กิโลเมตร (๑๘๐ เส้น) กว้าง ๘ เมตร (๔ วา) ลึก ๒.๕ เมตร (๕ ศอก) ใต้เนื้อที่นา ๒ ฝั่งคลอง ๑๐,๐๐๐ ไร่ โดยพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ได้เรียกรับเงินจากราษฎรเป็นค่าจ้างเงินชุก และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานยกเว้นการเก็บเงินค่านาให้แก่ผู้ออกเงินช่วยการชุกคลอง ๓ ปี

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๗ หนังสือพระบรมฯ (ปี๓) กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๗ หนังสือพระบรมฯ (ปี๓) กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๘ และ เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ เล่มเดิม, หน้า ๑๕๒.

^๓ เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์, เล่มเดิม, หน้า ๑๕๓.

คลองไผ่สิงโต รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ตั้งแต่
คลองราชคำริทะสู่ออกคลองเตย ยาว ๔ กิโลเมตร (๑๐๐ เส้น) คลองกว้าง
๘ เมตร (๘ วา) ลึก ๐.๗๕ เมตร (๓ คืบ) คลองนี้ใช้เงินพระคลังข้างที่จ้างจีน
ขุด สิ้นเงิน ๕๗,๖๔๓ บาท ซึ่งจีนรับเหมาทำสัญญา รัฐบาลจึงเลิกสัญญา รัฐบาล
ได้ทำการขุดจนสำเร็จ^๑

ปัญหาของการเป็นเจ้าของที่ดินสองฝั่งคลองนับว่าเป็นปัญหากับรัฐบาลมาก
ซึ่งเป็นบทเรียนแก่รัฐบาลและหลังจากคลองบางพลีใหญ่แล้ว รัฐบาลมีนโยบายที่จะขุด
คลองเองมากกว่า โดยไม่ยกที่ดินให้เอกชนเพียงแต่ให้รับจ้างขุดเท่านั้น ดังความเห็น
ของพระยาสุรศักดิ์มนตรีว่า

...อนึ่ง การที่อนุญาตให้บริษัทรับไปทำการขุดคลองยอมยกที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง
ที่จะขุดไปให้เป็นสิทธิแก่บริษัทผู้รับอนุญาต เหมือนหนึ่งใครจับจองไว้เช่นนี้ เป็น
ที่ยูงยากที่สุดที่อนุญาตไปสามราย ก็ไม่ปรกติเรียบร้อยใดสักรายหนึ่ง แลบางราย
ก็ถ่วงคลองยังขุดไม่ตลอด ผู้รับอนุญาตก็เลยหมกกำลัง เงินเรียกจากราษฎรไว้
แลราษฎรยังไม่ใครรับที่น้ำก็มี คลองที่ขุดไปแล้ว ราษฎรที่ออกเงินไปก็ต่างแย่ง
ชิงที่น้ำกันเองถึงกับตองเป็นความกั้นกั้นก็มีเป็นทางที่เสียอยู่ ขาพระพุทธรเจ้าจึงได้
คิดควยเกล้าฯ ที่จะยกที่ดินมาเป็นส่วนของรัฐบาลได้เป็นหน้าที่จัดการ จะยอมให้
บริษัทเป็นแต่รับจ้างขุด...^๒

และต่อมาเมื่อมีผู้ขอขุดคลองตำบลต่าง ๆ รัฐบาลตอบปฏิเสธเพราะรัฐบาล
จะดำเนินการขุดเอง ดังรายชื่อของพระยาบรรพชาภิบาลข้าราชการ รวม ๓ นาย บริษัท
ขุดคลองแลคนาสยาม นายเพ่งศรีสวัสดิ์ซึ่งขออนุญาตขุดคลองในท้องที่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำ
เจ้าพระยาไปออกแม่น้ำท่าจีน รัฐบาลไม่อนุญาตเพราะจะเกิดความยุ่งยากขึ้นได้ และ
รัฐบาลจะขุดเอง พระยาเทเวศร์เห็นว่า ถ้าอนุญาตให้บริษัทใดขุดแล้ว รัฐบาลคงจะ

^๑เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

^๒กษ. ร.๕ กษ.๔.๕/๑๑ หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรี ทูล กรมหมื่นสมมต
ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔.

ไม่ขาดทุน ถ้าโปรดเกล้าฯ แล้วจะไต่บอกเลิกไป ซึ่งมีพระราชกระแสให้บอกเลิกไป

ที่จริงแล้ว ท่องทุ่งฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยานี้มีผู้สนใจที่จะขุดคลองกันมาก เพราะยังมีที่ดินอีกมากที่จะทำให้เป็นนาได้ ด้ยการขุดคลองเข้าไป บรรดาผู้ที่สนใจก็พยายามขออนุญาตที่จะขุดคลอง ดังเช่น บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามที่ได้ทำการสำรวจทุ่งฝั่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยา และได้ขออนุญาตขุดคลองในท้องทุ่งดังกล่าวด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นครั้งแรก ในการขุดของบริษัทรัฐบาลก็มีใบอนุญาต กลับอนุญาตให้พระราชทานให้ทำการขุดคลองก่อน ทั้ง ๆ ที่บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามนี้ได้ส่งเครื่องจักรมาเรียบร้อยแล้ว ซึ่งเข้าใจว่าตนจะได้เป็นผู้ขุด ในสมัยเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เป็นเสนาบดี^๕

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๐ บริษัทก็ได้เสนอขุดคลองในท้องทุ่งตะวันตกอีก โดยจะขุด

๑. คลองสายใหญ่ ๑ สาย กว้าง ๘ วา (๑๖ เมตร) ลึก ๒ ศอก ขุดจากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ตำบลลานเท (อยุธยา) ไปออกแม่น้ำสุพรรณ ยาวประมาณ ๔๐ กิโลเมตร (๑,๐๐๐ เส้น)

๒. มีคลองสาขาแยกประมาณ ๒๐ สาย ยาวประมาณทั้งสิ้น ๔๐ กิโลเมตร (๑,๐๐๐ เส้น) ไต่ยกคลองกว้าง ๖ วา (๑๒ เมตร) ลึก ๒ ศอก และอีก ๑๘ สาย

^๕ กจข. ร.๕ กษ.๘.๒/๑๘ "เรื่องราวผู้ที่ขออนุญาตขุดคลองในตำบลต่าง ๆ" พระยาเทเวศร์วังษวิวัฒน์ กราบบังคมทูลในหลวง ๒๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) และ พระราชกระแสถึงพระยาเทเวศร์ฯ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๘.

^๕ กจข. กษ.ใหม่ แผนกรมคลองส่วนตำแหน่ง เล่มที่ ๑ เรื่องที่ ๑ ตอนที่ ๒ - ๓, "จ้างอินเฮอร์เนีย ชาววิลันดา มาทำการตรวจคลอง" พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์, ม.ร.ว.สุพรรณ, พระปฏิบัติราชประสงค์ กราบบังคมทูลในหลวง วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๐ (๒๔๔๔).

ยาวรวมกัน ๕๐ กิโลเมตร (๖,๐๐๐ เส้น) เป็นคลองกว้าง ๕ วา (๑๐ เมตร) ลึก ๕ ศอก

๓. คลองสายกลางตอนเหนือ มีคลองแยกประมาณ ๖ สาย ยาวรวม ๔๐ กิโลเมตร (๑,๐๐๐ เส้น) กว้าง ๕ วา (๑๐ เมตร) ลึก ๕ ศอก ข้างปลายฝั่ง ใต้คลองซอยจะขุดคลองให้ปลายคลองตลอดถึงกัน ปากคลองถึงแม่น้ำนครไชยศรีกว้าง ๕ วา (๑๐ เมตร) ลึก ๕ ศอก^๑

ซึ่งรัฐบาลก็ตอบปฏิเสธ โดยเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ได้ตอบบริษัทว่า "...ในทุ่งฝั่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยานี้รัฐบาลจะจัดการขุดเอง" แต่เจ้าพระยาเทเวศร์ฯ ให้ความหวังกับบริษัทว่า ถ้า "รัฐบาลจะขุดแล้วก็คงจ้างบริษัทขุด..."^๒ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๔ และใน พ.ศ. ๒๔๔๗ บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามก็ได้ขออนุญาตกับรัฐบาลอีก รัฐบาลปฏิเสธทั้งสองครั้ง^๓ จนใน พ.ศ. ๒๔๔๘ รัฐบาลก็วางโครงการต่าง ๆ ที่จะขุดคลองเอง โดยจะขุดคลองจากแม่น้ำเจ้าพระยาไปออกแม่น้ำสุพรรณ และจะใช้คลองเก่า ๆ ที่มีอยู่ เพราะจะช่วยทุ่นค่าใช้จ่ายมาก โครงการที่วางไว้ คือ

๑) ขุดคลองสายใหญ่ จะขุดตั้งแต่แม่น้ำลี้กูก มาถึงแม่น้ำอ้อม ซึ่งขุดตามแนวเดิมของคลองขนมจิน เป็นระยะประมาณ ๔๘ กิโลเมตร (๑,๒๐๐ เส้น) ซึ่งระยะ ๕ กิโลเมตร (๑๒๕ เส้น) นั้น จะใช้คลองเดิมซึ่งซ่อมแซมขึ้น ส่วนอีก ๔๓ กิโลเมตร (๑,๐๗๕ เส้น) จะเป็นคลองซึ่งต้องขุดใหม่ ซึ่งคลองสายใหญ่นี้จะช่วยที่รกร้างว่างเปล่าอยู่ประมาณ ๓๐ กิโลเมตร และต้องการให้กว้าง ๑๕ เมตร แต่ต่อไปข้างหน้า เมื่อ

^๑จช. กษ.ใหม่ แผนกหนังสือเก่า แฟ้มที่ ๔๖ เรื่องที่ ๓๔๒๕ ขุนเทพเสนา ขออนุญาตขุดคลอง ๒๔๔๐.

^๒จช. กษ.ใหม่ แผนกกรมคลองส่วนตำแหน่ง เล่มที่ ๑ เรื่องที่ ๑ ตอนที่ ๒ - ๓ เรื่องเดิม.

^๓จช. กษ.ใหม่ แผนกหนังสือเก่า แฟ้มที่ ๔๖ เรื่องที่ ๓๔๒๕ เรื่องเดิม.

อยู่ในโครงการใหญ่แล้ว คือ โครงการขียนาทองชุกีให้กว้างไม่ต่ำกว่า ๒๕ เมตร และปากคลองต้องทำประตูระบายน้ำ คือ ปากคลองทางสี่กั๊กทำประตูน้ำสำหรับไขน้ำจากสี่กั๊ก และปากคลองทางแม่น้ำอ้อมต้องประตูสำหรับระบายน้ำออกจากคลอง

๒) คลองสายใหญ่ตอนแม่น้ำสุพรรณ จะชุกจากบางยี่หนมาจากคลองมหาสวัสดิ์ ยาวประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ในระยะต้นคลองจะผ่านนาฟางใหญ่ ต่อจากนั้นมาจนถึงคลองนราภิรมย์เป็นที่รกร้างว่างเปล่าแทบทั้งสิ้น ต่อจากคลองนราภิรมย์เป็นนาฟางอีก และจะต้องสร้างประตูน้ำที่บางยี่หน และประตูน้ำวัดจิวราย ที่คลองมหาสวัสดิ์

๓) ซ่อมแซมคลองต่าง ๆ เช่น คลองนราภิรมย์ คลองมหาสวัสดิ์ คลองบางใหญ่ คลองเจ้าเจ๊ก คลองปากโท่ตลาน และจะชุกทางน้ำเชื่อมระหว่างคลองสายต่าง ๆ เช่น จะชุกคลองเชื่อมปากคลองเจ้าเจ๊ก (ที่บางยี่หน) กับปากคลองปากโท่ตลาน (ที่บางปลาหมอ) เป็นต้น

งบประมาณที่ นายไฮเค้ ซึ่งเป็นเจ้ากรมคลองและควบคุมงาน เสนอทั้งหมด

มีสเตอร์ เยโฮมาน วานเคอร์ ไฮเค้ เป็นนายช่างผู้เชี่ยวชาญทางการชลประทาน ชาวเนเธอร์แลนด์ และมารับราชการอยู่ที่เมือง มอคบอเซตา ประเทศชวา ไฮเค้ ได้มาถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ เขามารับราชการในกระทรวงเกษตราธิการ เมื่อเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ เป็นเสนาบดี โดยทำสัญญากับรัฐบาลไทย ๓ ปี ซึ่งต่อมาเมื่อตั้งกรมคลองขึ้น เขาก็ได้เป็นเจ้ากรมคลอง ซึ่งได้เงินเดือน ๆ ละ ๒,๐๐๐ บาท

ไฮเค้ได้ทำการสำรวจภูมิประเทศในประเทศไทยเพื่อประโยชน์ในการชลประทาน และใน พ.ศ. ๒๔๔๖ เขาก็เสนอโครงการชลประทาน แต่รัฐบาลก็ยังยั้งคัดทอนงบประมาณของโครงการของเขา โดยรัฐบาลอ้างว่าไม่มีงบประมาณพอ หลังจากการยั้งยั้งของรัฐบาลหลายครั้งหลายครา ไฮเค้ ก็ได้ตัดสินใจลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ เพราะเขาคิดว่าคงไม่มีประโยชน์สำหรับการอยู่เมืองไทยต่อไป ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ นิภาภรณ์ ให้แก่ไฮเค้ ที่ยุโรปควย

ไฮเค้ได้เขียนงานไว้หลายชิ้น เกี่ยวกับการชลประทานในประเทศไทย ซึ่งผู้ที่ จะศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ จะละเลยงานเขียนของไฮเค้ไม่ได้เลย ซึ่งงานเขียนของเขาแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นผู้มีความรู้อย่างมากเกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ งานเขียนที่สำคัญ เช่น "รายงานโครงการทศนาไขน้ำสำหรับเขตรที่ราบแห้งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้."

จากปีที่เริ่ม คือ ร.ศ. ๑๒๓ (๒๔๔๘) คือ

พ.ศ. ๒๔๔๘ เงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท พ.ศ. ๒๔๕๑ เงิน ๓๓๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๔๙ เงิน ๘๒๕,๐๐๐ บาท พ.ศ. ๒๔๕๒ เงิน ๓๒๕,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๕๐ เงิน ๑,๒๘๕,๐๐๐ บาท พ.ศ. ๒๔๕๓ เงิน ๓๒๐,๐๐๐ บาท

และเมื่อจัดโครงการผังตะวันตกเรียบร้อยแล้ว ที่รกร้างว่างเปล่าจะเป็นนาได้
ประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ ไร่ ไม่รวมถึงที่รกร้างว่างเปล่า ซึ่งป็นอยู่ในระหว่างนาฟางและ
จะมีที่นาจริง ๕๐๐,๐๐๐ ไร่ โดยอีก ๑๐๐,๐๐๐ ไร่เป็น ที่ บ้าน สวน หนอง บึง

คลองสายใหญ่ฝั่งตะวันตกจะเริ่มขุดใน พ.ศ. ๒๔๔๙ ซึ่งจะผ่านนาฟาง
๓๐,๐๐๐ ไร่ และจะเปิดที่รกร้างว่างเปล่าให้เป็นนาอย่างน้อย ๒๐,๐๐๐ ไร่ ส่วนคลอง
สายใหญ่สุพรรณจะขุดใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งจะผ่านนาฟาง ๔๐,๐๐๐ ไร่ และจะเปิดที่ร
กร้างว่างเปล่าให้เป็นนาอย่างน้อย ๒๐,๐๐๐ ไร่ (ซึ่งคิดคลอง ๑ เส้น (๔๐ เมตร) ได้
ที่ ๒๐ ไร่) และอีก ๓ ปี คือใน พ.ศ. ๒๔๕๓ จะขุดคลองสาขาของคลองเหล่านี้ซึ่ง
จะได้มาเพิ่มขึ้น แต่การกระทำก็มีได้เกิดขึ้น เข้าใจว่าคงจะเริ่มค้นหลังรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนเรื่องราคาที่ดินนั้น นายไฮเคคาคว่า จะขายในราคาไร่ละ ๒๐ บาท หรือ
จะผ่อนให้ปีละ ๒ บาท ก็ได้โดยคิดดอกเบี้ย ๕ % และเงินที่ค้างถือว่าจำนำไว้ ส่วนผู้ที่
จับจองนาทำมิได้ซื้อกรรมสิทธิ์นั้น ในปีแรกจะเสียค่านาไร่ละ ๒ สลึงเพื่อ ส่วนปีที่ ๒
จะเสียค่านาเท่าเดิม แต่ต้องเสียค่าเช่าเพิ่มอีกไร่ละ ๑ บาท ซึ่งรัฐบาลมีความปรารถนา
ที่จะให้ชาวนาเองซื้อที่ดินไถ่กาย ซึ่งนอกจากผู้ที่มีเงินที่พร้อมจะซื้อที่ดิน ส่วนเจ้าของ
นาฟางหรือนาที่ทำอยู่แล้ว ถือว่าการขุดคลองได้มาประโยชน์ไปให้เขาเหล่านั้น จึง
จำเป็นที่เจ้าของนาฟางต้องเสียเงินค่าขุดคลองไร่ละ ๔ บาท ซึ่งรัฐบาลให้ผ่อนส่งปีละ
๑ บาทในกำหนด ๔ ปี และไม่คิดดอกเบี้ยด้วย

กจข. ร.๕ กษ.๘.๒/๔๘ "รายงานขุดคลองฝั่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยา"
หนังสือพระยาเทเวศร์ฯ ทูล กรมขุนสมมต ลงวันที่ ๓๑ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔ (๒๔๔๘)
โดยถวายรายงานของ นายเยโฮมัน วันเคอร์ ไฮเค เจ้ากรมคลอง ลงวันที่ ๒๕
ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๑ - ๒๖.

จะเห็นว่าทุ่งตะวันตกนี้ เป็นพื้นที่ ๆ กว้างใหญ่ และยังไม่มีเจ้าของที่แน่นอน คอย นอกจากนี้ในรายงานฉบับดังกล่าวได้แสดงถึงความดีของทุ่งฝั่งตะวันตกเมื่อเทียบกับทุ่งรังสิตไว้หลายประการ คือ

๑. ทุ่งตะวันตกนี้ดินดี
๒. บริเวณนี้ไม่มีช้างป่าคั่งเช่นแถบคลองรังสิต
๓. น้ำในคลองไม่เปรี้ยว เพราะถ่ายเทได้เสมอ ไม่เหมือนเช่นคลองรังสิต
๔. คลองฝั่งตะวันตกนี้ซุกซอมเสมอไม่คั้นเขิน
๕. ฤดูฝนระดับน้ำขึ้นเร็วกว่าทางรังสิต ตั้งแต่แม่น้ำลี้กุดลงมา
๖. ระยะของที่ตั้งอยู่ทางคลองข้างตะวันตก ถึงกรุงเทพฯ ใกล้กว่าที่ตั้งอยู่ตำบลรังสิต

และเมื่อมีความเหมาะสมเช่นนี้ นายไฮเค ก็คาดว่าที่ดินคงจะขายได้ดี^๑ ซึ่งรัฐบาลได้จัดโครงการทุ่งตะวันตกนี้เอง ถึงแม้จะมีผู้สนใจขออนุญาตซุกคลอง ในอาณาเขตของทุ่งตะวันตกนี้ รายที่จะขอซุกคลองในบริเวณนี้ดังเช่นรายการหลวงพิชิตปรีชากร และหม่อมเจ้าปรีดิยากร กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตซุกคลองในท้องทุ่งฝั่งตะวันตก ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยอ้างว่าบริษัทซุกคลองแลคนุาสยามรวมทั้งเอกชนอื่นที่รวมตัวกันซุกคลองมากกว่า มิได้คิดถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อการทำนาในภาคหน้า แต่เป็นการหากำไรในการซุกคลองมากกว่า^๒ ตนก็ขอจับจองพื้นที่โดยการซื้อไร่ละ ๑ บาท และจะทำการซุกคลองเพื่อประโยชน์แก่การทำนาของราษฎรภายใน ๑๐ ปี โดยจะขอซุกคลองกว้างไม่เกิน ๒ วา (๑๒ เมตร) ในที่ ๕ แห่ง คือ

^๑ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๔.๔/๘ "เรื่องกรมหลวงพิชิตปรีชากร จับจองที่นาแลซุกคลองทำรางน้ำ หนังสือกรมหลวงพิชิตปรีชากร หม่อมเจ้าชายปรีดิยากร กราบบังคมทูลในหลวง พุศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ (๒๔๔๑) หน้า ๖.

๑. พื้นที่ที่อยู่ระหว่างแม่น้ำนครชัยศรีและลำแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งใกล้เคียงกับที่ ๆ พระราชาพิมลได้รับพระราชทาน คือ

๒. พื้นที่ระหว่างแม่น้ำราชบุรีกับแม่น้ำนครชัยศรีเหนือคลองดำเนินสะดวก ใกล้กับตำบลทุ่งโพธิ์ และบางยาง^๑

ซึ่งพื้นที่มีจำนวนไม่แน่นอนเพราะในรายงานกล่าวว่า "...เขตแขวงกรุงเทพฯ แลเมืองนนทบุรี และเมืองนครไชยศรี เมืองราชบุรีแห่งหนึ่ง ฤๅสองสามแห่งตามแต่ที่ท่านเจ้าพนักงานจะอนุญาตให้เป็นเนื้อที่กว้างประมาณ ๑๕๐ ถึง ๒๐๐ เส้น ยาวประมาณ ๔๐๐ เส้นถึง ๖๐๐ เส้น เป็นตำบล ๆ ตามซึ่งจะหาได้เพื่อจะให้เป็นที่น่าดีชั้น..."^๒ ซึ่งมีผู้รายงานว่าเป็นเนื้อที่ประมาณ ๖๐,๐๐๐ ถึง ๑๒๐,๐๐๐ ไร่^๓ ไม่มีรายงานว่ารัฐบาลอนุญาตหรือไม่ แต่เข้าใจว่าคงไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต เพราะในทุ่งตะวันตกนี้รัฐบาลมีนโยบายจะจัดการเองหลังจากการอนุญาตครั้งสุดท้ายในรายของคลองพระยาบรรพชา

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ขอพระบรมราชานุญาตขุดคลองใหญ่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ตำบลคลองคะโน แขวงเมืองนนทบุรี ไปออกแม่น้ำท่าจีน ตำบลบางหวายน้อย เมืองนครชัยศรี รวมทั้งคลองซอยที่จะเข้าไปในที่ป่าควย โดยคลองที่จะขุดมีขนาดต่างกัน คือ

๑. ขุดคลองกว้าง ๘ วา (๑๖ เมตร) ยาวประมาณ ๓๘.๖ กิโลเมตร (๘๖๕ เส้น) โดยผ่านนาฟางประมาณ ๓๐๐ เส้น (๑๒ กม.) ใต้ที่น้ำป่าประมาณ

^๑ กจข. ร.๖ กษ.๔.๔/๘ เรื่องเดิม, หนังสือกรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบบังคมทูลในหลวง ๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๔.๔/๘ เรื่องเดิม, หนังสือกรมหลวงพิชิตปรีชากร หม่อมเจ้าปรีดียากร กราบบังคมทูลในหลวง พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ (๒๔๔๑) หน้า ๖.

^๓ Johnston, op.cit, p. 80.

๒๖.๖ กิโลเมตร (๒๖๕ เส้น) เป็นเนื้อนาประมาณ ๓๕,๕๐๐ ไร่ ชายในราคาไร่ละ ๖ บาท เป็นเงิน ๒,๑๓๒ ซึ่ง ๕๐ บาท (๕๓๕,๕๐๐ บาท) โดยค่าชุกคลองเส้นละ ๓ ซึ่ง ๕๐ บาท เป็นเงิน ๓,๑๓๖ ซึ่ง ๕๐ บาท (๕๕๐,๕๕๐ บาท) จะขาดทุน ๑๑,๕๒๐ บาท

๒. ขนาดคลองกว้าง ๔ เมตร (๔ วา) ยาวรวม ๒๖๑.๖ กิโลเมตร (๖,๕๔๐ เส้น) เสียที่นาพาฟางและนาคลองใหญ่ ประมาณ ๕๕.๖ กิโลเมตร (๑,๓๙๐ เส้น) โคที่นาป่า ๒๑๘ กิโลเมตร (๕,๔๕๐ เส้น) เป็นเนื้อที่นา ๓๕๗,๐๐๐ ไร่ ชายราคาไร่ละ ๓.๕๐ บาท เป็นเงิน ๑,๑๕๔,๕๐๐ บาท และค่าชุกคลองประมาณเส้นละ ๑๐๐ บาท เป็นเงิน ๖๕๔,๐๐๐ บาท หักจากค่าชุกคลอง ๔ วา แล้วคงเป็นกำไร ๔๗๘,๕๘๐ บาท และเมื่อหักรวมกับค่าทำประตูน้ำและอื่น ๆ อีก ๕๖,๐๐๐ บาท จะมีกำไร ๓๘๓,๐๐๐ บาท

การชุกคลองนี้จะได้เริ่มภายในเวลา ๑๒ เดือนนี้ และกำหนดจะแล้วเสร็จในเวลา ๔ ปี ซึ่งจะได้เนื้อที่ที่ยังกร้างว่างเปล่าทั้งหมด ๓๖๖,๕๐๐ ไร่ โดยกรมหมื่นนราธิปฯ ขอซื้อไว้ทั้งหมด โดยให้ราคาในคลอง ๔ วา ราคาไร่ละ ๖ บาท ส่วนคลองกว้าง ๔ วา ราคาไร่ละ ๓.๕๐ บาท

จุดประสงค์ของการชุกคลองสายนี้ กรมพระนราธิปฯ ทรงหวังไว้ว่า

๑. ที่นา ๓๖๖,๕๐๐ ไร่ จะทรงจัดให้ชาวนาเช่าทำ เพราะท่านได้มีหนังสือกราบบังคมทูลในหลวงว่า "เมื่อข้าพระพุทธเจ้าใคร่ครวญ แลทดลองการค้าขายมาหลายประการแล้ว เห็นควยเกล้าว่า บันดากิจใด ๆ ในกรุงสยาม สำหรับผู้ที่ไทย ที่ควรจะทำเพื่อหาเลี้ยงชีพหาเพื่อใช้ทุนให้สืบผลอันมั่นคงในบัดนี้ ยากจะมีคือเสมอการ ค้าที่ดิน และที่ดินอย่างใดในสมัยนี้ยากจะมีผลเสมอเหมือนมีที่นาดีให้ชาวนาเช่าทำ

กจช. กษ.ใหม่ แผนกรมคลอง แผนที่ ๒ เรื่องที่ ๔ ตอนที่ ๑ "กรมหมื่นนราธิปฯ ขอพระบรมราชานุญาตชุกคลองทุ่งฝั่งตะวันตก" หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูลในหลวง วันที่ ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘ (๒๔๔๒) และ กจช. ร.๕ กษ.๕.๒/๒๕ เรื่องกรมหมื่นนราฯ ขอชุกคลองนาตั้งแต่ตำบลบางกะโน แขวงเมืองนนทบุรี ไปออกแม่น้ำเมืองสุพรรณ วันที่ ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘.

ด้วยราคาเขาขึ้นอยู่กับเสมอ ส่วนกว่าค่าแรงดูแลบียงอาหารที่ราคาขึ้น...
แต่การมีที่นาให้เขานั้นผิดกับมีที่ดินบางอย่างให้เขา เช่น คึกเขา ๆ ธรรมดา
 เจ้าของไม้ใครจะต้องเป็นธุระนักเป็นผลแคผลคอกเบี้ยน้อย ส่วนที่นานั้นผลคอกเบี้ย
 มากแต่ต้องเอาธุระบำรุง...แท้จริงการทำนาเองก็มีผลไม่น้อยแต่ไม่มาก เหมือนแลเห็น
 หยาบ ๆ ถ้าเป็นผู้มีทุนมีที่นาให้เขาคึกกว่าหา อนึ่ง การที่คิดว่าซุกคลองให้ชาวนาได้
 ซื้อที่นาถูก ๆ ตั้งทำนานั้นเป็นสักแต่ค่าพุดฤคาความผิด...ข้าพเจ้าจะรับซื้อที่นาป่านั้น
 ตามราคาอัคราหลวงแล้ว จะจัดบำรุงที่นานั้นให้ชาวนาเช่าหาเก็บค่าเช่าเป็นคอกเบี้ย
 ..."

๒. ในประการนี้ทรงหวังที่จะซื้อที่นาคด้วยราคา "อัคราหลวง" หมายความว่า
 ว่าเป็นราคาที่ตั้งเอาไว้ หรือ เป็นราคาครั้งแรก ซึ่งมีราคาไม่สูงนัก ทั้งนี้เพราะ
 ท่านได้ซื้อที่นาในทุ่งรังสิต (เป็นจำนวนมาก) แต่ที่ทรงซื้อต่อจากผู้อื่นอีกทีหนึ่งซึ่งมีราคา
 สูงกว่าราคาขายครั้งแรกหลายเท่าตัว ดังที่ว่า "...เป็นอันข้าพระพุทธเจ้าหาที่นา
 จะซื้อโดยราคาสมควรอีกไม่ได้เลย หากจะซื้อได้ในทุ่งหลวง ก็ต้องรับซื้อต่อจากผู้รับซื้อ
 จากบริษัทซุกคลองแล้วในนามปาราคาขึ้นเท่าตัวบ้างกว่าบ้าง แต่กระนั้นจะให้เป็นที่แผ่น
 เดียวกันมาก ๆ ก็ยาก ราคาโคงแลแบ่งกันขึ้นไปทุก ๆ ที่ แม้มีที่ไม่ต่อเนื่องกันปกครอง
 บำรุงแลเก็บค่าเช่าก็ยาก...การที่คิดนี้ไม่ได้หมายจะหาประโยชน์แย่งฤคาอย่างบริษัทซุก
 คลอง โดยซุกคลองขายเอากำไร ประสงค์ประโยชน์แต่จะเป็นผู้ได้ซื้อที่นาตามราคา
 อัคราหลวงอย่างผู้ที่ได้อ่อนา แถบทุ่งหลวงแต่ก่อนเท่านั้น..."

๓. เพราะว่าการซุกคลองครั้งนี้ต้องลงทุนสูง กรมหมื่นนราธิปา จึงต้อง
 แบ่งเป็นหุ้นส่วน ดังที่ว่า "...แต่ก็เป็นภาระใหญ่มากเกินตัวแลเกินปรารถนาข้าพระพุทธ
 เจ้านัก ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้คิดจะหวังประโยชน์ไว้แต่ผู้เดียว คิดด้วยเกล้าว่าจะตั้ง
 เป็นบริษัทอย่างมั่นคงตามแบบแผน คุ้มทุน ๑๕,๐๐๐ ชั่ง แบ่งเป็น ๑,๒๐๐ หุ้น ๆ ละ

๑ เรื่องเดียวกัน. (ชื่อก่อนโดย - ผู้เขียน)

๒ เรื่องเดียวกัน.

๑,๐๐๐ บาท ไม่ต้องเก็บเงินคราวเดียวหมด เรียกประจำแต่หุ้่นละ ๑๐ บาท ฝาก
 แบนก์ไว้ก่อน... ข้าพระพุทธเจ้าจะรับเป็นผู้จัดการเองจนมีคนติดคลอก (เว้นแต่
 ชีวิตันตรายในระหว่าง) เมื่อเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะรับหุ้่นส่วนตัวไว้ ๔๐๐ หุ้่น
 ภาที่คาคจะหาหุ้่นได้ และมีให้เป็นเสียงใหญ่เค็คขาคในการประชุมจัดการทั้งปวง อีก
 ๕๐๐ หุ้่นนั้นจะได้ประกาศจำหน่ายสุดแต่จะมีปรารภณา เหมือนเข้าหุ้่นกันซื้อนาฝาก
 ข้าพระพุทธเจ้าจัดการให้ อย่างเคยได้รับจัดถวายเจ้านายขุนนางบางพระองค์บางท่าน
 อยู่ทุกวันนี้..."

สรุปได้ว่า จุดประสงค์ของการชुकคลอกของทุ้งตะวันตกของกรมพระนราธิปนี้ก็
 เพื่อประโยชน์ส่วนพระองค์ ซึ่งพระองค์ท่านได้แสดงพระประสงค์ในหนังสือที่กราบ
 บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) นับได้ว่าท่าน
 เป็นผู้ที่มีความจริงใจสุจริตต่อสิ่งที่ท่านได้ทรงกระทำซึ่งในหนังสือที่กราบบังคมทูลนี้ท่าน
 ไม่ได้ทรงกล่าวถึงผลประโยชน์ต่อสังคมที่จะเกิดขึ้นด้วยการชुकคลอกของพระองค์ แต่ก่อน
 ได้กราบบังคมทูลในแง่ผลประโยชน์ของพระองค์ท่านเองดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นการ
 ให้เหตุผลโดยสุจริตต่างจากการโฆษณาชวนเชื่อของผู้ชुकคลอกอื่น ๆ ที่อ้างเหตุผลเพื่อ
 ผลประโยชน์ของแผ่นดินและของคนส่วนรวม แต่แท้จริงกลับเพื่อผลประโยชน์ของผู้ชुक
 คลอกเองทั้งนั้น ดังจะเห็นได้จาก กรณีของคลอกวังสิด ซึ่งกล่าวอ้างถึงเพื่อช่วยในการ
 ปลูกข้าว แต่แท้จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่าเป็นการค้าที่คินสองฝั่งคลอก^๒ หรือกรณีของ
 คลอกเจริญที่พระยาคำรงราชพลขันธอ้างว่าตนชुकคลอกนี้เพราะชาวนามาร้องขอให้ท่าน

^๑ กจข. กษ.ใหม่ แผนกกรมคลอก แฟ้มที่ ๒ เรื่องที่ ๘ ตอนที่ ๑ เรื่องเดิม
 และ กจข. ร.๕ กษ.๕.๒/๒๕ เรื่องเดิม.

^๒ กจข. กษ.ใหม่ แผนกกรมคลอก แฟ้มที่ ๒ เรื่องที่ ๘ ตอนที่ ๑ พระยา
 เทเวศร์ว่า ทูล พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, ๒๕ พฤศจิกายน
 ร.ศ. ๑๑๘.

ช่วยชุก เพราะไม่มีที่นาจะทำนาแล้ว ในรายของคลองพระยาบรรพาศักดิ์เช่นกัน และที่เห็นชัดมากที่สุดก็คือในกรณีของกรมหลวงพิชิตปรีชากร ที่เพิ่งกล่าวมา อย่างไรก็ตามก็ตามรัฐบาลได้ตอบปฏิเสธท่าน เพราะว่ารัฐบาลกำลังจะชุกคลองในทุ่งตะวันตกนี้เอง ซึ่งจะเป็นการสะดวกเรียบร้อยกว่าประการอื่น^๒

สิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นไม่ได้อยู่ในการชุกคลองของเอกชนก็คือ การลอบชุกคลองโดยมิได้ขออนุญาตต่อกระทรวงเกษตร เพื่อหวังโคที่ดิน ๒ ฝั่งคลองและประสงค์จะหากำไรจากการซื้อขายที่ดินนั้น ซึ่งมีทั้งคนไทยและคนต่างประเทศ ดังรายงานตรวจท้องที่ที่กล่าวไว้อย่างชัดแจ้งว่า

...ควยข้าพระพุทธเจ้าได้ไปตรวจท้องที่อาทิตยนี้ตามทุ่งละหาร ตั้งแต่คลองพระราชพิมล คลองสำรี คลองกุงโต โดเห็นผู้มีบันคาศักดิ์ชาวต่างประเทศ แลราษฎรหลายรายชุกคลองลงในเนื้อที่ป่าพงซึ่งนับว่าเป็นที่หลวง ข้าพระพุทธเจ้าได้สอบถามอำเภอ กำนัน แลผู้ใหญ่เป็นตามทุ่งนี้ตลอดแล้ว คงได้ความว่าผู้ที่ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติลอบชุกคลองพวกนี้ ที่อุสาหาเสียเงินค่าแรงจางเงินชุกนี้ก็โดยเจตนาเอาที่ดิน ๒ ฝั่งคลองขายแก่ราษฎรเป็นราคาแพง ๆ การที่ชุกคลองนั้นเปมาเมื่อปี ร.ศ. ๑๑๖ แทบทั้งนั้น ผู้ที่ชุกนั้นคือ พระสยามนันทเชตรชยัน (อน) ๑ นายขมมุหาคเล็ก ๆ มิศเคอรคอตเชค ขุนวิสุทธอักษร (พุม) ๑ เตะเชนุ ๑... เห็นควยเกล้าท้าว...มีความผิดหลวงเสมิกเบนความอาญา มีโทษหลวงอยู่ แต่พวกที่ชุกคลองนี้มักจะทำเอาคนในบังคับต่างประเทศขึ้นเป็นหัวหน้าโดยมาก เช่น ขุนวิสุทธอักษร (พุม) โตะระกิง คนในบังคับฝรั่งเศส กับ มิศเคอรคอตเชค เคนมารก อีกคน ๑...

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๕.๔/๒ แฟ้มเคิม.

^๒ กจช. กษ.ใหม่ แผนกหนังสือเก่า แฟ้ม ๔๕ เรื่อง ๓๔๐๒ พระยาภาสกรวงศ์ ทูล กรมหมื่นสมมตอมรินทร์, ๕๕ เมษายน ร.ศ. ๑๑๐.

^๓ กจช. ร.๕ น.๓.๔๓/๒๕ ส่งบอกชี้แจงผู้มีบรรพาศักดิ์ ชาวต่างประเทศ และราษฎรหลายรายลอบชุกคลอง คำบาลทุ่งระหงลงในเนื้อที่ของหลวง มีท้องตราให้ตรวจสอบท่าแผนที่ พระประชาภิจิวิจารณ์ ทูล กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ, ๑๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๗.

- ในร่างประกาศของผู้ที่จะทำการชุกคลองนั้นกล่าวถึงโทษผู้ลักลอบชุกคลอง
- คือ
๑. ให้ปรับเงิน ๔๐๐ บาท
 ๒. ให้ถมคลองนั้นเสีย และให้เป็นพื้นค้อย่างเดิม
 ๓. ต้องใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะคนได้กระทำลงไปนั้น

แต่อย่างไรก็ตามก็ไม่ปรากฏว่าร่างประกาศฉบับนี้ได้้นำออกใช้หรือไม่

สรุปได้ว่า โครงการทองทุ่งตะวันตกโดยเอกชนนั้นมิได้เกิดขึ้น เพราะรัฐบาลเป็นผู้จัดทำเองในสมัยปัจจุบัน

จากที่ได้กล่าวถึงการชุกคลองสายต่าง ๆ จากช่วงแรก คือ ก่อน พ.ศ. ๒๔๒๐ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ สิ่งซึ่งน่าพิจารณาก็คือ พื้นที่เพาะปลูกที่ขยายตัว โดยการชุกคลองมีจำนวนเท่าใด และพื้นที่เพาะปลูกขยายตัวโดยมิใช่การชุกคลองมีเท่าใด

จากตารางที่ ๑ คือรายงานของกระทรวงเกษตรราธิการใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้กล่าวถึงพื้นที่เพาะปลูกข้าวในมณฑลใหญ่ของภาคกลางว่ามีเนื้อที่นา ๖,๗๔๕,๐๐๐ ไร่

ตารางที่ ๑ บัญชีเนื้อที่นาในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ. ๒๔๖๐^๒

มณฑล	เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)
กรุงเทพฯ	๑,๑๐๗,๘๐๐
กรุงเทพฯ	๓,๑๐๕,๖๐๐
นครชัยศรี	๑,๑๑๐,๘๐๐
ปราจีนบุรี	๑,๔๒๑,๓๐๐
รวม	๖,๗๔๕,๐๐๐

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๕.๑/๖ ร่างประกาศว่าด้วยผู้ที่จะชุกคลองนาต่าง ๆ

^๒ กจข. กษ.ใหม่ แผนกเพาะปลูก แผ่นที่ ๖๐ เรื่องที่ ๑๔๓๓ บัญชีจำนวนที่นาที่เพาะปลูกแลผลที่เก็บเกี่ยวในปี พุทธศักราช ๒๔๖๐.

ตารางที่ ๒ บัญชีเนื้อที่เพาะปลูกจากการขุดคลอง^๑

คลองมหาไชยชลมารค	๒๗,๒๐๐	ไร่
คลองแสนแสบ	๖๖,๕๐๐	ไร่
คลองเจ๊กี่บุษชา	๒๖,๘๕๐	ไร่
คลองมหาสวัสดิ์	๒๑,๘๘๒	ไร่
คลองภาษีเจริญ	๕๕,๖๐๐	ไร่
คลองดำเนินสะดวก	๕๐,๕๐๐	ไร่
คลองนครเนื่องเขต	๓๒,๕๐๐	ไร่
คลองประเวศบุรีรมย์	๕๒,๐๐๐	ไร่
คลองทวีวัฒนา	๒๗,๒๐๐	ไร่
คลองนราภิรมย์	๕๓,๒๐๐	ไร่
คลองเปรง	๓๘,๗๑๕	ไร่
คลองนิคมയാตรา	๑๐,๐๐๐	ไร่
คลองไผ่สิงโต	๖,๐๐๐	ไร่
คลองหลวงแพ่ง	๑๕,๕๕๕	ไร่
คลองอุดมชนจร	๓๐,๕๒๕	ไร่
คลองเจริญ	๓๓,๗๕๐	ไร่
คลองพระราชกิมล	๕๐,๐๐๐	ไร่
คลองพระยาบวรฤา	๑๑,๖๐๐	ไร่
คลองบางพลีใหญ่	๑๓,๐๐๐	ไร่
คลองเปรมประชากร	๑๑๐,๖๘๐	ไร่
ทุ่งรังสิต และทุ่งกงละคร	๑,๕๗๐,๗๗๑	ไร่
รวม	๒,๓๐๘,๗๗๑	ไร่

จากตารางที่ ๒ ซึ่งแสดงถึงพื้นที่เพาะปลูกที่ขยายตัวโดยการชุกคลอง พิจารณาจากเนื้อที่คลองสายต่าง ๆ ที่เปิดพื้นที่เพาะปลูกได้ ปีประมาณ ๒,๓๐๘,๗๗๑ ไร่ ในจำนวนนี้คลองที่ชุกโดยเอกชน คือ คลองอุดมชนจร คลองหลวงแพ่ง คลองพระราชพิมล คลองพระยาบรรดา คลองบางพลีใหญ่ คลองคำเนินสะควก และคลองรังสิตและทุ่งคองละคร ซึ่งสามารถเปิดพื้นที่ได้ ๑,๖๓๕,๗๐๕ ไร่ หรือร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่จากการชุกคลองทั้งหมด

ดังนั้นถ้าเอาเนื้อที่เพาะปลูกข้าวจากตารางที่ ๑ ตั้งและลบด้วยจำนวนพื้นที่เพาะปลูกจากการชุกคลองในตารางที่ ๒ ก็จะได้พื้นที่เพาะปลูกที่ขยายตัวโดยวิธีอื่น ซึ่งคงเป็นการขยายตัวโดยชาวนาเอง คือ ๖,๙๔๕,๐๐๐ ไร่ - ๒,๓๐๘,๗๗๑ ไร่ เท่ากับพื้นที่ประมาณ ๔.๓ ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ ๖๔ ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าพื้นที่เพาะปลูกข้าวส่วนใหญ่ขยายตัวโดยชาวนาเอง

ตารางที่ ๑.

ตารางแสดงคลองขุดกึ่งแควสมัยรัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชกาลที่ ๔

อันดับ	ชื่อคลอง	ผู้ขุด	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุนเป็นบาท	ขนาดของคลอง			หมายเหตุ	ตกแก่อูขุด
					กม.นากม	คูเมือง		ยาวเส้นละ	กว้าง/ลึก	ศอก		
๑	สุนัขทอน	รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าให้ขุด	๒๓๗๗	ไม่ทราบ	+	-	๘,๑๗๖	ไม่ทราบ	-	-		
๒	บางขุนเทียน	" "	๒๓๗๔	"	+	-	๕๐,๒๓๓	๑๗๘.๑๘	๑๔	๖		
๓	แสนเสียบ	" "	๒๓๘๐	๒๓๘๓	+	-	๕๖,๐๐๐	๑,๓๓๗.๑๕	๖	๔	จุดมุ่งหมายเดิม ขุดเพื่อใช้เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์	
๔	คูกรุงเกษม	รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าให้ขุด	๒๓๘๔	๒๓๘๗	-	+	๒๗,๕๐๐	๑๓๗.๑๐	๑๐	๖		
๕	ถนนตรง	" "	๒๔๐๐	ไม่ทราบ	+	-	๑๖,๖๓๓	๒๐๗.๒	๖	๖		
๖	สี่ลม	" "	ไม่ทราบ	"	-	-	๘,๑๕๓	๖๘.๑๖	๖	๖	ขุดเพื่อเอาดินถมถนนสี่ลม จุดมุ่งหมายเดิมเพื่อใช้เป็นเส้นทางเข้าไปปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์	
๗	เจดีย์บูชา	" "	"	"	+	-	๖๔,๓๖๓	๔๔๕	๕๘	๖		

อันดับ	ชื่อคลอง	ผู้ขุด	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุน เป็นบาท	ขนาดของคลอง		หมายเหตุ	ตกแกมผู้ขุด	
					คมนาคม	คูเมือง		ยาวเป็นเส้น	กว้าง/ลึก วา ศอก			
๘.	มหาสวัสดิ์	รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุด	๒๔๐๓	๒๔๐๓	+	-	๘๘,๑๒๐	๒๘๔	๕	๖	เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินพระปฐมเจดีย์	ตกแกมบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๔ ทั้งหมด ๒๑,๘๘๒ ไร่
๙.	ภาษีเจริญ	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๒๔๑๐	๒๔๑๕	+	-	๑๑๒,๐๐๐	๖๒๐	๗	๕	จุดมุ่งหมายเดิมเพื่อใช้เป็นเส้นทางค้าขาย และเพื่อ	ตกแกมเสม็ด
๑๐	ดำเนินสะดวก	มหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) คลองสามคลองนี้ในอดีตเป็นของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ราว ๕๐,๔๐๐ ไร่	๒๔๐๕	๒๔๑๑	+	-	๕๘๓,๒๑๘	๘,๕๒๐.๖๕	๖	๖	ความสะดวกในการขนส่งอ้อยและน้ำตาล	ตกแกมเสม็ด เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ๕๐,๔๐๐ ไร่

อันดับ	ชื่อคลอง	ผู้ขุด	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุน เป็นบาท	ขนาดของคลอง			หมายเหตุ	ตกแกมขุด
					คมนาคม	เกษตรและ คมนาคม		ยาวเป็นเส้น	กว้าง/ลึก วา	ศอก		
๕	หลวงแพ่ง	หลวงแพ่ง	๒๔๓๑	๒๔๓๓	-	+	*๒ ๕๒,๑๘๓.๕๐	๓๘๓.๑๕	๔	๓		
๑๐	อุคมชลจร และคลองแยก	พระยาสิทธิราชเกษ	๒๔๓๑	๒๔๓๓	-	+	*๒ ๓๘,๑๕๖.๒๕	๓๘๐	๔	๔	เป็นแปลงเล็กแปลงน้อยเพราะ ประชาชนจับจองนา	
๑๑	รังสิตประมู รศักดิ์	บริษัทขุดคลองและ คูนาศยาม	๒๔๓๓	*๓ ๒๔๔๓	-	+	*๓ ๕๒๒,๐๐๐	๑๖,๗๐๐	-	-	คลองใหญ่กว้าง ๖ วา ลึก ๖ ศอก คลองแยกกว้าง ๖ วา ลึก ๖ ศอก	
๑๒	เจริญ	พระยาคำรงราชพลขันธ์	๒๔๓๓	๒๔๓๕	-	+	*๒ ๕๒,๑๘๓.๕๐	๓๖๕	๔	๓	คลองชอยกว้าง ๓ - ๕ วา ลึก ๓ - ๕ ศอก	
๑๓	พระราช ภมิล	พระราชภมิล	๒๔๓๓	๒๔๔๒	-	+	๓๒,๐๐๐	๔๑๖	๓	๕	เป็นที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อย เพราะประชาชนขุดคลอง	
๑๔	พระยาบรรภา	พระยาบรรภาสิงหนาท (เจก)	๒๔๓๕	๒๔๔๒	-	+	*๒ ๖,๕๓๗.๕๐	๑๑๑	๔	๔	"	
๑๕	บางพลีใหญ่	สมิงบันทะละ	๒๔๔๑	๒๔๔๔	-	+	*๒ ๑๕,๖๘๗.๕๐	๓๑๕	๕	๕		
						รวม	๑,๒๔๓,๓๐๑.๒๕	๒๓,๖๒๙.๒๕				ทุนเอกชน ๘๓๙,๕๑๗.๒๕ ทุนรัฐบาล ๔๐๗,๓๘๔

ตารางแสดงคลองขุดในสมัยรัชกาลที่ ๕

อันดับ	ชื่อคลอง	ผู้ขุด	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุน เป็นบาท	ขนาดของคลอง			หมายเหตุ	ตกแก่อุชุก
					กม.นาคม	เกษตรและ กม.นาคม		ยาวเป็นเส้น	กว้าง/ลึก วา	ศอก		
๑	เขตรประชากร	รัชกาลที่ ๕ โปรกเกล้า ใหญ่	๒๔๑๒	๒๔๑๓	-	+	๒๐๓, ๕๒๘	๑, ๒๗๑.๓	-	-		
๒	เมืองเขตร	" "	๒๔๑๕	๒๔๒๐	-	+	๓๓, ๕๕๐	๕๓๐.๑๐	๖	๔		
๓	ประเวศร บูรรมย	" "	๒๔๒๑	๒๔๒๓	-	+	๑๑๒, ๗๕๒	๑, ๑๕๐	๔	๔	ราษฎรช่วยเหลือค่าขุดคลอง ๗๒, ๗๕๒ บาท	
๔	หัววัดนา	" "	๒๔๒๑	๒๔๒๓	-	+	๒๗, ๒๐๐	๓๕๐	๔	๔	เป็นทุนของราษฎรทั้งสิ้น	
๕	นราภิรมย์	" "	๒๔๒๑	๒๔๒๓	-	+	๔๕, ๘๕๐	๕๕๐	๔	๔	ราษฎรช่วยเหลือค่าขุดคลอง ๔๓, ๒๐๐ บาท	
๖	เป็ริง	" "	๒๔๒๕	๒๔๓๑	-	+	๕๐, ๓๓๓	๔๔๘	-	-	ราษฎรช่วยเหลือค่าขุดคลอง ๓๓, ๖๐๐ บาท	
๗	นิมยาศรา	" "	*[๑] ๒๔๔๑	*๑ ๒๔๔๒	-	+	*๒ ๑๒, ๕๐๐	๑๘๐	๔	๕	ราษฎรช่วยเหลือค่าขุดคลอง กวย แต่ไม่ทราบจำนวน	
๘	โยสิงห์โต	" "	๒๔๔๖	๒๔๔๗	-	-	๒๗, ๖๕๒	๑๐๐	๔	๓ กีบ	ขุดเพื่อการเกษตร	

หมายเหตุ:- ให้นำบริเวณจากคลองวังกิตถึงคลองแสนแสบที่เป็นแปลงละเล็กขุดน้อยเพราะชาวนาจับจองกันเอง ส่วนบริเวณเหนือคลองวังกิตขึ้นไปเป็นที่นา
แปลงใหญ่ ๆ ของพวกผู้มั่งรคาคักัดในกรุงเทพฯ ที่ให้ชาวนาเช่าทำ (ร.๖ กษ.๑/๖ พระยาวงษาอุปราชกรมมังกมทูตในหลวง ๑๒ ธก. ๑๒๕)

๑. ไม่ทราบระยะเวลาที่แน่นอน

๒. การคำนวณทุนที่ใช้ในการชุกคลองนี้ ผู้เขียนคำนวณจากผลคูณของพื้นที่ขาย
ตัวขึ้นจากการชุกคลองกับค่าใช้จ่ายในการชุกคลองต่อไร่ โดยประมาณเฉลี่ยว่าไร่ทุน
๑.๒๕ บาทต่อไร่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากหลักฐานที่พบครั้งสุดท้าย คือ พระราชกฤษฎีกา
ชุกคลองพระราชกฤษฎีกา ในปี ๒๔๓๓ ซึ่งใช้ทุน ๑.๒๕ บาทต่อไร่ อัตรากังกล่าวนี้
ผู้เขียนใช้กับคลองหลวงแพ่ง (๒๔๓๑) คลองอุ้มชลจร (๒๔๓๑) คลองเจริญ (๒๔๓๓)
และคลองพระยาบรรณ (๒๔๓๕) เพราะเห็นว่าระยะเวลาไม่ห่างกันมากนักประการหนึ่ง
อีกประการหนึ่งคลองเหล่านี้เอกชนเป็นผู้ชุกเช่นเดียวกัน อัตราการลงทุนคงไม่ต่างกัน
มากนัก สำหรับคลองบางพลีใหญ่ (๒๔๑๑) และคลองนิคมยาตรา (๒๔๔๑) ระยะเวลา
ห่างจากที่พระราชกฤษฎีกาชุกคลองพระราชกฤษฎีกาถึง ๘ ปี (๒๔๓๓ - ๒๔๔๑) ผู้เขียนเชื่อ
ว่าอัตรากังกล่าวนี้ต้องสูงขึ้นไปอีก แต่ไม่สามารถประมาณได้ว่าเพิ่มขึ้นในอัตราเท่าไร
ผู้เขียนจึงต้องใช้อัตราเดิม ดังนั้นการคำนวณดังกล่าวนี้ จึงเป็นการประมาณอย่างต่ำ

๓. บริษัทชุกคลองต่อไปอีกหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๔๗ แต่ก็คงไม่มากนัก เพราะ
บริษัทไม่ได้ส่งรายงานการชุกคลองของตนต่อรัฐบาลอีก ส่วนเงินของบริษัทนั้น ในปี
พ.ศ. ๒๔๓๖ มีจำนวน ๘๐,๐๐๐ บาท ต่อมาเงินทุนได้ขยายตัวออกไปอีก แต่ไม่ทราบ
แน่ชัดว่าเพิ่มขึ้นไปจำนวนมากน้อยเท่าใด เท่าที่พบก็เป็นเงินทุนของพระปฏิบัติราชประสงค์
แต่เพียงผู้เดียว ซึ่งเข้าใจว่าเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ของบริษัท จำนวน ๕๕๕,๐๐๐ บาท ในปี
พ.ศ. ๒๔๔๑ หจช. ร.๕ กษ.๕.๔ จดหมายพระปฏิบัติราชประสงค์ กราบบังคมทูล
รัชกาลที่ ๕ ๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ (๒๔๓๗), หจช. ร.๕ กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่
๘๖/๓๘๔๒ บริษัทชี้แจงเรื่องการชุกคลอง พ.ศ. ๒๔๔๑ ที่ดินบริเวณคลอง

ที่มา : กิตติ ตันไทย, คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย ร.๓ - ร.๕,
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๐,
หน้า ๒๐๔ - ๒๐๗.

ช่วงที่ ๔ การรักษามลประโยชน์ของคลองสายเก่าโดยรัฐบาล จาก พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๗๕

นอกจากการขุดคลองสายต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นการขยายเนื้อที่
การเพาะปลูก การชลประทานก็เป็นการเปิดพื้นที่เพาะปลูกได้เช่นกัน โดยความคิด
ในการสร้างเขื่อน หรือทำนบกั้นแม่น้ำ ตลอดจนขุดคลองสายต่าง ๆ เพื่อนำน้ำไปสู่
พื้นที่ที่ต้องการน้ำในการเพาะปลูก ในโครงการชลประทาน เกิดขึ้นจากข้อเสนอของ
นายไฮเค ซึ่งเสนอโครงการสร้างทำนบกั้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่ชัยนาท รวมทั้งขุดคลอง
สายต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ (๒๔๔๖) แต่รัฐบาลมิได้จัดทำโครงการนี้มีจุดมุ่งหมาย
ที่สำคัญ คือ "จะให้พืชผลของแผ่นดินเจริญทวีขึ้นเป็นปรกติ นอกนั้นยังจะต้องคิดถึง
ประโยชน์ที่จะให้การไปมาติดต่อกันสะดวกขึ้น และจะให้การศุขาภิบาลดียิ่งขึ้น..."^๑

การขุดคลองทั้ง ๓ ช่วงดังที่กล่าวมาแล้วนั้นอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ตอนใต้ ซึ่งนับวันคลองเหล่านี้ก็จะตื้นเขินและจะเกิดปัญหาต่าง ๆ อันจะนำไปสู่สภาพ
ของ "การไร้ไม้ได้" อีกต่อไป ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีความคิดที่จะบำรุงการเพาะปลูกในภาคกลางนี้ทั้งหมด แต่
รัฐบาลก็ได้ทำตาม และเลือกกระทำการที่รัฐบาลเรียกว่า "ชลประทาน" แต่เฉพาะ
บางที่ บางส่วน ซึ่งจากคำนิยามของคำว่า "ชลประทาน" ในสิ่งที่รัฐบาลได้ทำก็เป็น
การชลประทาน แต่เป็นการชลประทานไม่สมบูรณ์แบบ กล่าวคือ มิได้รักษาน้ำไว้แล้ว
นำมาใช้ในเวลาขาดแคลนกลับเป็นเพียงการรักษามลประโยชน์ของคลองสายเก่า ๆ
ให้ยังกำเนินใจได้ต่อไป โดยเฉพาะทางท้องทุ่งฝั่งตะวันออก ดังจะได้อีกต่อไป

^๑ กจร. ร.๕ กษ.๕/๕ รายงานโครงการทศน้ำขึ้นน้ำสำหรับเขตรที่ราบ
แห้งลาค แม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ของ มิสเตอร์ เย โธมาน วานเคอร์ ไฮเค
กระทรวงเกษตราธิการ ๒๔ มกราคม ๒๔๔๖ หน้า คำนำ.

ในเรื่องการชลประทานของรัฐ โปรดดูรายละเอียดใน งานวิจัย ของ สุนทรี อาสะไวย์ "การชลประทานในประเทศไทย" ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ถึงปัจจุบัน

ซึ่งไฮเดก คาดว่าจะใช้เวลา ๑๒ ปีในการก่อสร้างจนโครงการเสร็จและ
เสนอว่าเงินทุน ๔๗ ล้านบาทมากเกินไป จะทำอย่างไรก็ใช้เงินเพียง ๒๘,๐๐๐,๐๐๐
ล้านบาท^๑ จะเห็นได้จากข้อเสนอของไฮเดกว่า พื้นที่การชลประทานครอบคลุมพื้นที่
ส่วนใหญ่ในภาคกลาง ซึ่งจะมีที่นาได้รับน้ำจากการชลประทาน ๔,๔๓๗,๕๕๖ ไร่ จาก
ที่นาที่มีทั้งหมด ๘,๔๕๘,๓๗๑ ไร่^๒

เกี่ยวกับการก่อสร้าง โดยจะสร้างทำนบใกล้เมืองชัยนาท ซึ่งมีราคา
๖ ล้านบาท และมีคลองแยกจากแม่น้ำทั้ง ๒ ฝั่งเหนือทำนบนี้ เพื่อจะได้ให้น้ำเข้าทุ่ง
และระดับน้ำในคลองจะได้สูงกว่าระดับน้ำในแม่น้ำ เมื่อต้องการจะให้น้ำท่วมทุ่งเวลา
ใดจะได้ใช้ตามชอบใจได้เสมอ และการสร้างทำนบที่ชัยนาทนั้นเหมาะเพราะสองฝั่ง
เป็นที่สูง น้ำที่หกไว้ในทำนบจะรักษาไว้ได้ คลองแยกนั้นแบ่งเป็น ๓ สาย คือ คลอง
ฝั่งซ้าย หรือคลองฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาสายหนึ่ง คลองฝั่งขวา หรือคลอง
ฝั่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยาอีกสายหนึ่ง และคลองใหญ่สุพรรณอีกสายหนึ่ง ซึ่งน้ำในคลอง
ดังกล่าวจะพอใช้ตลอดจนเขตลุ่มเกล้า กรุงเทพฯ นครไชยศรี เมืองชัยนาท แปรควัว
(ฉะเชิงเทรา) และเมืองบริเวณแม่น้ำแม่กลองด้วย (ดูแผนที่)

คลองฝั่งซ้ายสายนี้ต้องขุดใหม่ และมีประตูน้ำที่ปากคลองด้วย ตั้งแต่เหนือ
ทำนบเมืองชัยนาท มาบรรจบกับแม่น้ำเมืองลพบุรี ลงมาถึงอยุธยา ยาวประมาณ ๔๕
กิโลเมตร ช่วงหนึ่ง และจากอยุธยาดังคลองสำโรง ต้องขุดคลองใหม่อีกช่วงหนึ่ง
ยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร ซึ่งตามแนวคลองเปรมประชากรผ่านกรุงเทพฯ น้ำใน
คลองนี้จะไหลเข้าคลองรังสิต แสมแสบ คลองพระโขนง คลองสำโรง และ

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๔/๕ "รายงานของไฮเดก" เล่มเดิม, หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๔/๕ เล่มเดิม, หน้า ๖๖ - ๗๑.

คลองอื่น ซึ่งคลองเล็ก ๆ เหล่านี้ต้องมีประตูน้ำเพื่อกันมิให้น้ำมากเกินไป และกันน้ำเค็มด้วย

คลองฝั่งขวานั้นไซ้แม่น้ำน้อยแทน และสร้างประตูที่ปากคลองต่อแม่น้ำเจ้าพระยา น้ำจะไหลมาจนถึงสามโคก และจากสามโคกต้องชุกคลองอีกสายหนึ่งจนถึงเมืองนครเขื่อนขันธ์ ไม่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยานักและผ่านกรุงเทพฯ เพื่อน้ำจะไหลเข้าคลองเล็ก ๆ เช่น คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองมหาไชย และคลองอื่น ๆ

ส่วนคลองใหญ่สุพรรณนั้นไม่จำเป็นต้องขุดใหม่ เพราะไซ้แม่น้ำสุพรรณ (ท่าจีน) ใต้ แต่ต้องทำประตูที่ปากคลองมะขามเฒ่า ต่อแม่น้ำเจ้าพระยาและขุดให้กว้างอีกจนบรรจบแม่น้ำสุพรรณ ไปจนถึงบางปลาร้า ซึ่งน้ำจะไหลเข้าคลองเล็กคลองน้อยในแถบดังกล่าว และจากบางปลาร้าจะต้องขุดคลองใหม่อีกประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตรไปทางตะวันตกเฉียงใต้ถึงเมืองสมุทรสงคราม

ที่แม่น้ำแม่กลอง ไฮเดรเจนให้มีการทำนบที่บ้านโป่งหรือบ้านใหม่ บริเวณดังกล่าวจึงจะมีน้ำพอใช้ถึงเพชรบุรีด้วย

วิธีการดำเนินการก่อสร้างมีดังนี้

๑) ในขั้นแรกให้ขุดซ่อมคลองขนาดใหญ่มุ่งขวา และฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตชลประทาน ให้ลึกแล้วทำประตูน้ำลงในคลองทุกสายให้ลงมือที่คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก และคลองแสนแสบเป็นลำดับไป จุดประสงค์ คือ มิให้น้ำเค็มเข้าในคลองได้ และการเดินเรือก็จะสะดวกยิ่งขึ้น

๒) ลำดับที่สอง คือ เมื่อเวลาที่กำลังขุดซ่อมคลองเก่าอยู่นั้น ควรลงมือเตรียมการสำหรับทดน้ำจืดที่ชัยนาทเสียทีเดียว เพราะจะต้องเปลืองเวลาประมาณเกินกว่า ๒ ปี

๓) ในระหว่างที่ก่อสร้างทำนบใหญ่ในเมืองชัยนาท การขุดคลองใหญ่สายใหม่นั้นก็ทำด้วย พอทำทำนบเสร็จได้ปีหนึ่งหรือสองปี คลองนั้นเป็นอันเปิดใช้ได้ทีเดียว

๔) ในระหว่างชุกคสองใหญ่จะได้ชุกคสองชอยค้วยพรอมกัน พอชุกคสอง
คสองแล้วจะไคลงมือทำประคูน้าสำหรับไชน้าไคยเร็ว

ซึ่งหลังกจากเปคค่างการ รัฐบาลจะเรียกเงินค่าน้าจากราษฎรไรละ
๑ บาท ซึ่งจะไคราว ๔,๕๐๐,๐๐๐ บาท ถ้าเก็บในปีไคยวก็เท่ากับ ๕ % ของทุน
ที่ลงไป

รัฐบาลไคก่อสร้างบางส่วนตามโครงการของไฮเค โดยการสร้างประคูน้า
ตามคสองสายค่าง ๆ กล่าวคือ ชอมแซมคสองภาบิเจริญหังชุกคสองและทำประคูน้า
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ และมาสำเรจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยมีประคูน้า ๒ ประคูน้า คือ
ประคูน้าภาบิเจริญคองใน และประคูน้าภาบิเจริญคองนอก หลังกการชอมแซมคสอง
นี้แล้ว รัฐบาลก็ให้เก็บค่างธรรมเนียมสำหรับเรือที่ค่านไปมาเพื่อจะไคคুমกับทุนที่ลงไป^๕
หลังกนี้ก็ทำการชอมคสองค่านินสะกวก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ สำเรจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗
และสร้างประคูน้า ๒ คอง คือ ประคูน้าบางยาง และประคูน้าบางยาง และประคูน้า
บางนกแขวก ซึ่งสร้างสำเรจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑^๓ หลังกนี้ก็ไคชอมแซมคสองมหาสวัศค
คสองประเวศบุรีรมย์ และคสองสำโรงใน พ.ศ. ๒๔๕๐ และชอมแซมคสองแสนแสน
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑^๔ รัฐบาลสมัยนั้น ก็ทำเพียงแคชอมแซมคสองเท่านั้น หากไคทำตาม
โครงการใหญ่ของไฮเคไม ซึ่งรัฐบาลไคคักคองงบประมาณจาก ๔๗ ล้านบาท เหลือเพียง
๖ ล้านบาท และใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ไฮเคจึงไคลากลับยุโรป

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๕/๕ "รายงานโครงการทค่น้าไชน้า..." หน้า ๖๖ -

๗๑, ๑๑๘.

^๒ ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ หน้า

^๓ เรื่องไคยวกัน หน้า ๑๕๘ - ๑๕๙.

^๔ เรื่องไคยวกัน หน้า ๑๕๘ - ๑๖๐.

หลังจากไฮเดโคได้ลากลับยุโรปแล้ว ก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง และในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๕๕ การทำนาไม่ไค้ผล เพื่อแก้ปัญหารัฐบาลได้เชิญ นายโทมัส อาร์. เจ. วอร์ด^๑ เข้ามารับช่วยจัดการชลประทาน วอร์ด ได้เสนอโครงการของเขา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ โครงการของ วอร์ด มีลักษณะคล้ายคลึงกับของไฮเดโค และแตกต่างกันอยู่ในประเด็นสำคัญ คือ มีขนาดเล็กกว่าโครงการของไฮเดโคมาก โครงการของวอร์ดมีเนื้อหาสาระ คือ

๑. ท่อน้ำขึ้นทุ่งนาฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกแม่น้ำสุพรรณบุรี
(Subhan canal)
ค่าใช้จ่ายประมาณ ๗,๕๐๐,๐๐๐ บาท
๒. ท่อน้ำบริเวณแม่น้ำป่าสักตอนใต้ (Prasak South canal)
คือ โครงการป่าสักใต้ สิ้นเงินประมาณ ๑๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท

^๑เซอร์ โทมัส วอร์ด (Sir Thomas Ward) เป็นวิศวกรผู้ชำนาญการชลประทานชาวอังกฤษ ได้มารับราชการอยู่ที่อินเดีย วอร์ดเข้ามาเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ โดยรัฐบาลยืมตัววอร์ดมาเป็นเวลา ๑๘ เดือน โดยได้รับค่าจ้างเป็นเงินเดือนปีละ ๔,๐๐๐ ปอนด์^๑ เขาเสนอโครงการของเขาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งเขาคิดว่าควรทำคลองสายต่าง ๆ บริเวณตอนล่างให้เสร็จเรียบร้อยก่อนจึงค่อยสร้างเขื่อนที่ชัยนาท ซึ่งรัฐบาลขณะนั้นก็เห็นด้วย

^๑ กจร. กษ.ใหม่ กรมชลประทานส่วนท่อน้ำ เล่ม ๓๒ หน้า ๑๕๘๑ "กระทรวงเกษตรธิการ ดำริตั้งกรมท่อน้ำในน้ำในประเทศสยาม และจัดตั้งผู้ชำนาญการทำการ พ.ศ. ๒๔๕๕ กรมหลวงราชบุรี ถึง ร.๖ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๕๖.

๓. ทดน้ำในเขตแม่น้ำเพชรบุรี (Phejaburi East canal)
งบประมาณราว ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท
๔. ทดน้ำขึ้นพื้นที่สูงในมณฑลพายัพ (Hiel Irrigation schemes at
Lampang mondhol Bhayab) สิ้นเงินประมาณ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท
๕. ทดน้ำเข้าคลองสายต่าง ๆ ในฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ
เจ้าพระยา (Irrigation and drainage works in in the flat
plain from Ayuthua the sea on both banks of the menam)
สิ้นเงินประมาณ ๑,๕๕๐,๐๐๐ บาท

ค่าใช้จ่ายที่ประมาณไว้ ๕๕,๗๕๐,๐๐๐ บาท ซึ่งจะใช้เวลา ๖ ปี จะเห็นได้ว่าโครงการที่วอร์ดเสนอนั้นทุกโครงการก็เป็นโครงการที่ไฮเดคได้เสนอไว้แล้วเช่นกัน แต่ของไฮเดคเน้นเน้นที่การสร้างเขื่อนที่ชัยนาท ส่วนโครงการย่อยหรือโครงการต่าง ๆ นี้เป็นสิ่งที่รองลงมา ในขณะที่โครงการของวอร์ดไม่เน้นที่เขื่อนชัยนาท แต่เน้นโครงการต่าง ๆ นี้แทน เพราะวอร์ดเห็นว่า ถ้าจะทำกันอย่างจริงจังตามที่ไฮเดคเสนอ จะต้องลงทุนไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ล้านบาท ซึ่งรัฐบาลไทยไม่พร้อมที่จะทำ^๒ และอีกประการหนึ่งเป็นการไม่คุ้มค่าย^๓ แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ไม่ได้นำเงินงานตามที่วอร์ดคาดคิดไว้ กล่าวคือ รัฐบาลเริ่มทำโครงการป่าสักใต้ซึ่งเป็นโครงการที่ ๕ ก่อน ซึ่งวอร์ดได้เน้นหนักหนาว่าควรจัดการทำชลประทานโครงการสุพรรณก่อน เพราะจะเป็นการเปิดเนื้อที่ได้อีกมาก เหตุผลก็คือ

^๑ กจช. กษ.ใหม่ แผนกรมคลอง แผ่นที่ ๔๓ เรื่องที่ ๑๐๒๐ "เรื่องรายงานการทดน้ำของวอร์ด" เสนอต่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๘ หน้า ๑๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๕.

^๓ กจช. ร.๖ กษ.๕/๔ เล่ม ๑ พงษาวดารของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม เรื่องหม่อมราชวงศ์สุพรรณกับราษฎรในจังหวัดนครนายก เรื่อง บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามชุกทุ่งนครนายก หน้า ๗๓

๑. เป็นนโยบายของรัฐบาล รัฐบาลขณะนั้นมีนโยบายที่จะทำการชลประทานในเขตที่มีคนอยู่ ซึ่งไม่มีประโยชน์กับการทำชลประทานแล้วจะเกิดผลอีกเป็นเวลานานข้างหน้า ดังเช่นตามโครงการของไฮเด ที่สร้างเขื่อนชัยนาท เพื่อจะเปิดพื้นที่ไค้มากมายแต่ไม่มีคนทำใน เรื่องนี้มีบันทึกของกระทรวงเกษตรฯ การสมัยรัชกาลที่ ๖ ไว้ว่า

...แต่ทั้งบริษัทชุกคองโล่ ๆ เล็ก ๆ แลไม่ทำประคูน้ำ เหตุทั้งหลายนี้ประกอบในกันแลกันเข้าก็กระทำให้เรื่องทุ่งจตุลคร เป็นเรื่องผิดกับเรื่องทุ่งรังสิตที่บริษัทไค้ทำไค้มากมาย จึงเป็นปัจจัยแก่รัฐบาลสมัยนี้ (พ.ศ. ๒๔๕๕ - ผู้เขียน) ว่า ไม่มีประโยชน์จะไปตัดคลองหรือทำท่อน้ำถ้าไม่มีพลเมืองพอไค้กอน (ขีดเส้นโดยผู้เขียน) เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ในครั้งพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรฯ ได้ขึ้นทรงคิดจากคำสนทนากับมิสเคอร์วอร์ด มิสเคอร์วอร์ดไค้กล่าววว่า ธารัฐบาลไค้ทำไค้การท่อน้ำตามสัญญาชโยนาทแล้ว รัฐบาลจะมีที่ไค้คนมากมาย ไม่มีคนทำประโยชน์พอไค้คุณคาศุขไค้จุนราษฎรเมืองไทยสมัยนี้จะต้องเป็นธุชชากุทุนไปชัวลูลหลาน จะไค้ไค้เห็นผลอีกแต่เมื่อชื้อบหล่นไค้กลนัก เมื่อไค้ปัจจัยเช่นนี้แล้ว กระทรวงเกษตรจึงไค้คิดการท่อน้ำแต่ในที่ ๆ มีคนอยู่แล้ว หรือจะมีคนในไค้ชา...

ซึ่งข้อนี้ทำให้เห็นว่า เหตุเพราะรัฐบาลไค้บทเรียนจากบริษัทชุกคองแลคูนาศยาม รัฐบาลจึงมีนโยบายเช่นนี้ และถ้าหันมาพิจารณาแถบแม่น้ำสุพรรณบุรีที่จะทำโครงการสุพรรณบุรีเป็นบริเวณที่ยังมีการเพาะปลูกน้อย และภูมิประเทศแถบนี้ยังเป็นป่าอยู่ไค้ชโยมาก เมื่อวอร์ดเสนอโครงการของเขา^๑ ซึ่งผิดกับบริเวณรังสิตซึ่งมีผู้เข้าทำนาอยู่มากมาย และพื้นที่นั้นก็ไค้เป็นนาเสียมาก ดังนั้นรัฐบาลจึงตัดสินใจที่จะช่วยเหลือการเพาะปลูกที่รังสิตมากกว่าพื้นที่ใหม่ที่ยังเป็นป่าที่โครงการสุพรรณ เพราะจไม่มีประโยชน์

^๑ กจร. ร.๒ กษ.๕/๔ เล่ม ๑ เรื่องบริษัทชุกคองแลคูนาศยาม ชุกทุ่งนครนายก พงศาวดารของบริษัทชุกคองแลคูนาศยาม หน้า ๗๕ - ๗๗.

^๒ จคทหมายเหตุสภาพเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๖๔ หน้า ๑๐๔

๒. รัฐบาลไม่อยากจะขยายเนื้อที่เพาะปลูกออกไปอีก เพราะรัฐบาลคิดว่าอีกประการหนึ่ง ความมุ่งหมายที่จะบุกเบิกนาออกไปนั้นถ้าจะคิดดูจะให้การชลประทานไปบุกเบิกป่าพอให้เป็นนาขึ้นใหม่ โดยราษฎรยังไม่พร้อมหรือยังไม่มีความพร้อมที่จะขยายตัวไปทำในที่ใหม่นั้นก็จะไม่เป็นประโยชน์อย่างใด เพราะเหตุเมื่อมีน้ำขึ้นใหม่ ชาวนามีผู้อยู่ มีพอทำอยู่ความกำลังและความสามารถแล้วก็คงไม่ขยายไปที่ใหม่ ถ้าจะขยายไปที่ต้องละทิ้งที่เก่าให้รกร้างไปอีกเป็นการถอยเทจากแห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง นับว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อประเทศมากนัก เท่ากับจะช่วยเหลือให้ชาวต่างประเทศมาไถ่ทำนา... ความสำคัญแห่งการชลประทานก็คือจะช่วยเหลือเสริมที่ราษฎรทำอยู่แล้ว ไถ่ทำไถ่ก็มีผลยิ่งขึ้น คือให้ทำไถ่สม่ำเสมอตลอดฤดูกาลจึงเป็นความสำคัญยิ่งกว่าที่จะบุกเบิกออกไปอีกใหม่...

จะเห็นได้ว่า รัฐบาลยังไม่ปรารถนาจะขยายเนื้อที่เพาะปลูกออกไปอีก เพราะรัฐบาลปรารถนาจะทำการชลประทานในที่ต่าง ๆ เพื่อให้ที่ ๆ นั้นสมบูรณ์ ชาวนาจะได้ไม่อพยพไปยังที่อื่น ๆ ซึ่งในขณะนั้นพอลึกกับบริษัทชุกคลองและคนสยามได้หมดสัญญา กับรัฐบาล พ.ศ. ๒๔๕๘ ปรากฏว่า บริษัทชุกคลองฯ ก็เพียงชุกคลองและทำประตุน้ำ และประตุน้ำระบายน้ำขึ้นบ้าง ซึ่งเป็นการรักษาไว้ในท้องที่ไว้เท่านั้น มิได้หวังช่วยเหลือในทางชลประทานให้ดีพอสำหรับทำนา ราษฎรก็พากันอพยพไปที่อื่น และเกิดความยุ่งยากในการปกครอง และในที่สุดแทบจะกลายเป็นป่าพงเมื่อราษฎรอพยพไป^๒ และยังถ้ารัฐบาลไปเปิดที่ดินแถบสุพรรณ ผู้คนต้องพากันออกไป ซึ่งรัฐบาลเห็นว่า การบุกเบิกที่นาใหม่ยังมีชื่อเสียงสำคัญของประเทศ^๓ และรัฐบาลยังกล่าวว่าที่ วอรัค เลือกทำโครงการสุพรรณก่อน เพราะวอรัคปรารถนาจะทำการชลประทานในบริเวณที่ยังไม่มีการเพาะปลูกนัก

^๑ กจร. ร.๗ กษ.๕/๒ "ท่อน้ำหรือเรื่องโครงการชลประทาน" หนังสือเจ้าพระยาพลเทพา ทูลกรมพระจันทบุรี ๑๑ มกราคม ๒๔๗๑.

^๒ กจร. ร.๗ กษ.๕/๒ เรื่องเดิม.

^๓ กจร. ร.๗ กษ.๕/๒ หนังสือเจ้าพระยาพลเทพ ทูล กรมพระจันทบุรี

ซึ่งเป็นของธรรมดาสำหรับพวกวิศวกร จึงไม่สนใจทุ่งรังสิต^๑

๓. อีกสาเหตุหนึ่งที่รัฐบาลคิดปรับปรุงบริเวณรังสิตก่อนเป็นเพราะเพื่อรักษานโยบายของบรรดาผู้มีอำนาจวาสนา ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ มีรายงานว่าชาวนาอพยพจากรังสิต และรัฐบาลกลัวว่าถ้าเป็นเช่นนี้ทุ่งรังสิตจะไม่มีคนอยู่ ซึ่งก็คงจะเป็นความจริงถ้ารัฐบาลเปิดพื้นที่โครงการสุพรรณ เพราะชาวนาในเขตรังสิตกว่า ๕๐ % นั้นเป็นผู้เช่าทำนา ซึ่งเจ้าของนามักเป็นผู้ที่มีฐานะวาสนารวมทั้งเป็นบุคคลสำคัญในรัฐบาลด้วย แมแต่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรเองก็มีที่ดินไม่น้อยในรังสิต ดังนั้น ถ้าชาวนาพากันไปจับจองที่ใหม่ โดยไม่เสียค่าเช่าแล้ว เจ้าของนาแถบคลองรังสิตก็จะเสียประโยชน์ จึงอาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลไม่ต้องการให้กระทบกระเทือนต่อเจ้าของที่ดินในเขตรังสิตและที่อื่น ๆ ก็เป็นไปได้

ในความคิดเห็นของเจ้ากรมคลอง นาย Wilson ก็ยังเห็นว่า ควรเริ่มทำที่โครงการสุพรรณก่อนด้วยเหตุผลต่าง ๆ คือ

๑. โครงการสุพรรณไม่แพงเหมือนกับโครงการป่าสักไค้

๒. กรมคลองจะมีความอิสระในการดำเนินการมากกว่า เพราะไม่ค่อยมีอุปสรรคในทางชลประทาน และในอคิดที่ผ่านมามีการเพาะปลูกเล็กน้อยด้วย ซึ่งเหมาะแก่การแบ่งสันปันส่วนที่ดินตามวิธีการชลประทาน

๓. โครงการสุพรรณจะเบียดตัวอย่างที่ค้ำของการชลประทาน เพื่อที่จะได้ทำในที่อื่นต่อไป ส่วนโครงการป่าสักไค้เป็นเพียงแต่ปรับปรุงคลองสายต่าง ๆ เท่านั้นซึ่งไม่ใช่งานที่ใหญ่^๒

แต่อย่างไรก็ตาม รัฐบาลก็ดำเนินการที่จะก่อสร้างโครงการป่าสักไค้ก่อนโครงการอื่น

^๑กรมชลประทาน, รายงานการชลประทาน ๒๔๗๑ หน้า ๘.

^๒กจข. ร.๗ กษ.๘/๑ - เจมเคิม, หน้า ๘ - ๘.

โครงการป่าสักใต้ เป็นโครงการที่ทำห่านใหญ่เปิดลำน้ำป่าสักที่ตำบล
ท่าหลวง และซุกคลองใหญ่ ทำประตูน้ำในท่านบชักน้ำลงมายังทุ่งข้างตอนเหนือคลอง
รังสิต ทำประตูน้ำและทำห่านน้อย ๆ ทั้งซุกคลองไซน้ำเข้านาทั้ง ๒ ฟากคลองใหญ่
เป็นระยะลงมาต่อคลองทกวาสายบน (ซึ่งบริษัทคลองคูนาสยามได้ซุกไว้แต่ก่อน) ซุก
แต่งคลองทกวาสายบน และคลองหนึ่งจนถึงคลองรังสิต^๑ (คูแผนที่) ซึ่งโครงการ
ป่าสักใต้มีจุดประสงค์จะบำรุงพื้นที่บริเวณทุ่งรังสิตให้ดีขึ้น ภัยการทอน้ำโดยให้
"น้ำไหลท่วมเอง (over flow)"^๒ ซึ่งจะไหลจากที่สูงไปสู่ที่ต่ำโดยเหตุนี้จึงต้องใช้
คลองรังสิตเป็นคลองส่งน้ำและมีประตูระบายเป็นเครื่องบังคับน้ำในคลองขึ้นถึงระดับพอ
ที่จะไหลลงฝั่งใดเลยเข้าในนา เมื่อไม่ต้องการก็ปล่อยออก ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การ
ทำนาอย่างยิ่ง และนอกจากนี้ยังช่วยในการคมนาคมอีกด้วย เพราะมีประตูเปิดปิด
ระบายน้ำไม่เหมือนคังที่ผ่านมา

ตามข้อเสนอของวอรัคั้น เขาแนะนำให้สร้างเขื่อน (barrage) ที่แม่น้ำ
ป่าสัก เขตสระบุรี แล้วสร้างคลองส่งน้ำเข้าไปยังรังสิต^๓

ในขั้นต้นได้เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยการสำรวจพื้นที่ซึ่งการก่อสร้างจริง
เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ ในขณะนั้นทำให้วัสดุขาด
แคลนจากการก่อสร้างได้ดำเนินตามที่นายวิลสันได้วางไว้ คือ

๑. สร้างเขื่อนที่ตำบลท่าหลวง อำเภوتاเรือ ออยุธยา ซึ่งต่อมาคือ
เขื่อนพระรามหก ซึ่งเขื่อนพระรามหกสามารถทำให้น้ำในแม่น้ำป่าสักขึ้นถึงระดับใด
ในเวลาหนึ่งเวลาใดก็ได้ และที่ใดอยู่ในบริเวณชลประทานนี้ ก็จะได้รับน้ำที่ไหลจาก

^๑ กจร. ร.๗ กษ.๘/๒ บันทึกเรื่องการทอน้ำ ของกรมพระดำรงราชานุภาพ

^๒ กรมชลประทาน, รายงานการชลประทาน (๒๔๗๑) หน้า ๑๘.

^๓ กจร. กษ.ใหม่ แผนกรมคลอง แผ่นที่ ๔๓ เรื่องที่ ๑๐๒๐

ระคับสูงไปหาระคับต่ำได้^๑

๒. คลองส่งน้ำสายใหญ่ ชุกจากแม่น้ำป่าสักที่ตำบลท่าหลวงลงมายาว ๓๕ กิโลเมตร พระราชทานนามว่า คลองรพีพัฒน์ ซึ่งมาถึงกิโลเมตรที่ ๓๕ ตำบลหนองแคจะแยกเป็น ๒ สายไปทางตะวันตก เชื่อมต่อกับคลองหกวาสายบน เรียกคลองรพีพัฒน์ตะวันออก และอีกทางหนึ่งแยกลงไปทางใต้ต่อกับคลองซอยที่ ๑๓ และคลองรังสิต เรียกคลองระพีพัฒน์สาขาใต้

๓. ประตูนํามี ๒ ประตู เป็นประตูเรือสัญจร และประตุนํ้า ๒ ประตู การก่อสร้างโครงการป่าสักนี้มาดำริเริ่มริบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ สิ้นเงินทั้งสิ้น ๑๕,๕๐๐,๐๐๐ บาท^๒ พื้นที่ ๆ อยู่ในเขตป่าสักนี้มีประมาณ ๖๕๓,๕๕๘ ไร่ และพื้นที่ที่เป็นนาอยู่ในโครงการป่าสักที่ได้ได้รับผลจากการชลประทานโดยตรง ๕๒๐,๒๖๔ ไร่^๓ จากรายงานของรัฐบาลได้ทำรายงานถึงความสำเร็จของโครงการป่าสักได้ว่า ได้ผลเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ มีนาหัวพระราชอาณาจักร ๑๒,๖๑๒,๘๗๐ ไร่ โคชาว ๕๑,๖๕๘,๖๐๐ หาบ เทียบกับ พ.ศ. ๒๔๖๕ ซึ่งโครงการป่าสักได้ช่วยเหลือแล้ว ซึ่งมีนาทำได้ ๑๗,๕๐๔,๘๒๐ ไร่ และโคชาว ๘๗,๑๐๐,๖๑๐ หาบ^๔ และรัฐบาลคาดว่าจะเก็บค่าชลประทานจากราษฎรเพิ่มอีกไร่ละ ๒ บาท สำหรับผู้ได้รับการชลประทานโดยตรงกับผู้อยู่นอกเขตชลประทานจะเพิ่มอีกไร่ละ ๑ บาท ซึ่งถ้าจะพิจารณาอย่างถี่ถ้วน รัฐบาลกำลังบอกว่าเพราะโครงการป่าสักได้ทำให้พื้นที่เพิ่มขึ้นอีก ๕ ล้านไร่ รวมทั้งผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นด้วย ทั้ง ๆ ที่โครงการป่าสักได้มีพื้นที่ที่ได้ผลจากการชลประทาน

^๑ กรมชลประทาน, รายงานการชลประทาน ๒๔๗๑, หน้า ๑๗ - ๑๘.

^๒ กจร. ร.๗ กษ.๘/๒ บันทึกการทศนาของ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทศนาแลเรื่องชุกคลองป่าสักเหนือ

^๓ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๔๗๑, หน้า ๑๑.

^๔ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๔๗๑, หน้า ๑๑.

เพียง ๕๐๐,๐๐๐ ไร่เท่านั้น ดังนั้นพื้นที่ ๆ เพิ่มขึ้นอีก ๔.๕ ล้านไร่ หรือทั้ง ๕ ล้าน ไร่ เป็นพื้นที่ ๆ เพิ่มขึ้นในส่วนอื่น ๆ ของประเทศ มีเหตุผลของโครงการป่าสักได้ ดังที่รัฐบาลอ้างถึง และโดยแท้จริงโครงการนี้เป็นโครงการที่จะรักษาผลประโยชน์ ของคลองเก่า ๆ ที่ได้ขุดมาแล้ว คือ คลองในทุ่งรังสิตมากกว่าที่จะขยายพื้นที่ ดังนั้น พื้นที่ที่ได้รับน้ำ มิได้ขยายเพิ่มขึ้นกลายเป็นการรักษาพื้นที่เดิมไว้มากกว่านั้นเอง หลังจาก โครงการป่าสักได้ได้ดำเนินการก่อสร้างใกล้จะบริบูรณ์ (พ.ศ. ๒๔๖๕) ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ รัฐบาลได้เริ่มการก่อสร้างโครงการเขื่อนรอก - บางเหี้ย พร้อม ๆ กับโครงการย่อย ที่ ๓ ของโครงการสุพรรณ ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้มีการเสนอโครงการที่จะทำต่อจาก โครงการป่าสักได้ คือ

๑. โครงการท่อน้ำป่าสักเหนือ
๒. โครงการท่อน้ำแม่น้ำนครนายก
๓. โครงการระบายน้ำเขื่อนรอก - บางเหี้ย (ซึ่งอยู่ในโครงการที่ ๕ ที่ว่าขอเสนอ)
๔. โครงการแม่น้ำน้อย
๕. โครงการแม่น้ำสุพรรณ
๖. การชลประทานในเขตชลพ่ายัพ

ซึ่งโครงการทั้งหมดนี้คาดว่าจะใช้งบประมาณ ๓๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท โดยจะ แบ่งเฉลี่ยเป็นปี ๆ ละ ๓.๕ ล้านบาท ในเวลา ๔ ปี^๑

เมื่อมาถึงปลาย พ.ศ. ๒๔๖๖ กรมการรังคมนตรีได้ตรวจจัดงบประมาณ ของกรมท่อน้ำ ซึ่งอนุญาตให้ใช้งบประมาณ ๕ ล้านบาทในเวลา ๓ ปีคือจาก พ.ศ. ๒๔๖๗-

^๑กรมชลประทาน, รายงาน ๒๔๗๑, หน้า ๗๕. และ กจร. กษ.ใหม่ แผนกรมชลประทาน พ้น ๔๒ เรื่อง ๑๖๖๕ หนังสือเจ้าพระยาพลเทพ กราบบังคมทูลในหลวง ๕ เมษายน ๒๔๗๐.

๒๔๖๘ โดยรัฐบาลเห็นว่า โครงการป่าสักเหนือ กับ โครงการนครนายกควรยกไว้ก่อน และอนุญาตให้ทำโครงการเชียงราก - บางเหี้ยต่อไปให้แล้วเสร็จจึงจะเริ่มโครงการอื่น และให้จัดการก่อสร้างประตูระบายน้ำที่ ๓ และการก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับประตูระบายน้ำนี้ในโครงการย่อยของโครงการสุพรรณให้สำเร็จตามใน ๓ ปี ซึ่งได้แบ่งงบประมาณ ดังนี้คือ

พ.ศ. ๒๔๖๗	-	อนุมัติเงิน	๒	ล้านบาท
พ.ศ. ๒๔๖๘	-	อนุมัติเงิน	๑.๕	ล้านบาท และ
พ.ศ. ๒๔๖๘	-	อนุมัติเงิน	๑.๕	ล้านบาท
		รวม	๕	ล้านบาท

เมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ ปรากฏว่าใช้เงินในการก่อสร้าง ๔,๓๕๕,๗๑๕ บาท และปรากฏว่าโครงการเชียงราก - บางเหี้ย เสร็จเพียงครึ่งเดียว ในขณะที่โครงการสุพรรณประตูน้ำที่ ๓ เพิ่งสำเร็จและคลองฝั่งตะวันตกเหนือ ประตูระบายน้ำเพิ่งสำเร็จเพียงครึ่งเดียว^๑ โครงการที่สำเร็จหลังโครงการป่าสัก คือ โครงการเชียงราก - บางเหี้ย สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ โครงการสุพรรณย่อย คือ โครงการโพธิ์พระยา สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕^๒ ซึ่งทั้งโครงการนี้มาสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓^๓ ส่วนโครงการนครนายก โครงการย่อยสามชุกของโครงการสุพรรณ และโครงการแม่วัง จังหวัดลำปาง เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงเริ่มโครงการเพชรบุรี^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^๒ กรมชลประทาน, "ที่ระลึกในการเปิดเขื่อนเจ้าพระยา" ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐, หน้า ๑๐.

^๓ Small, p. 6.

^๔ กรมชลประทาน, "ที่ระลึก" หน้า ๑๑.

โครงการเชียงใหม่ - บางเหี้ย* เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ เมื่อโครงการป่าสักใต้ใกล้จะเสร็จบริบูรณ์ รัฐบาลเริ่มก่อสร้างโครงการนี้พร้อม ๆ กับโครงการสุพรรณ อาณาเขตของโครงการนี้อยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งทางเหนือจดกับแม่น้ำป่าสัก ที่บ้านมาติดกับทางรถไฟ ทางตะวันตกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนทางตะวันออกติดกับเขตรังสิตและโครงการนครนายกเรื่อยมาจนถึงอ่าวไทย

โครงการเชียงใหม่ - บางเหี้ย เป็นโครงการประกอบกับโครงการป่าสักใต้ ซึ่งเป็นโครงการที่แบ่งมาจากโครงการที่ ๕ ของวอรัค คือ โครงการทดน้ำฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่กล่าวว่า เป็นโครงการประกอบกับโครงการป่าสักใต้นั้น คือ โครงการป่าสักใต้เป็นโครงการทำน้ำจากแม่น้ำป่าสักอย่างเดียว เมื่อมีน้ำมากเกินไปเกิดความตึงเครียดในเขตป่าสักใต้ ซึ่งไม่มีที่จะระบายน้ำออกไป โครงการเชียงใหม่ - บางเหี้ย จะช่วยระบายน้ำที่เกินความตึงเครียดนี้ไปยังท้องทุ่งใต้ทุ่งหลวงรังสิต เพื่อประโยชน์ในการทำนาอันได้แก่เขตบางเหี้ย ทุ่งแสนสม ลงมาถึงเขตสำโรงและสมุทรปราการ นอกจากนี้น้ำที่เกินความตึงเครียดนี้ยังช่วยค้ำน้ำเค็มที่ไหลเข้ามาตามแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ ให้ไหลลงสู่ทะเลด้วยประการหนึ่ง^๑ อีกประการหนึ่ง ถ้าคราวใดน้ำในแม่น้ำมีมากก็จะท่วมป่าทุ่งนาได้ แต่ถ้าคราวใดน้ำในแม่น้ำมีน้อย ไม่สามารถท่วมนาได้ ทั้งยังไหลออกเสียอย่างรวดเร็วทางคลองใหญ่หลายคลองไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนใต้ของอยุธยา โดยมีไถล่อเลี้ยงข้าวจนสุกและเก็บเกี่ยวได้ คลองสายต่าง ๆ เหล่านี้คือ คลองหันตรา คลองบ้านโพ คลองมหาสวัสดิ์ คลองจิก คลองเปรมประชากร คลองเชียงใหม่ใหญ่ คลองเชียงใหม่ย่อย ซึ่งถ้าสร้างประตูระบายน้ำและคันกั้นน้ำขึ้นก็จะรักษาน้ำให้มีระดับสูงพอกับความตึงเครียด^๒

* ในปัจจุบันเรียก เชียงราก - คลองกาน

^๑ กรมชลประทาน, รายงานการชลประทาน ๒๕๓๑, หน้า ๗.

^๒ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๕๓๑, หน้า ๒๕.

โครงการต่าง ๆ ที่จะดำเนินการในโครงการนี้ คือ ด้วยการวางท่อ
โทรศัพท์ ๒ สาย โดยผ่านคลองประเวศบุรีรมย์ และคลองสำโรง จากบางเหี้ย
(คลองคาน) เพื่อเป็นการนำน้ำไปยังคลองตั้งกล่าวและประตูระบายน้ำบางเหี้ยกับ
ท่อโทรศัพท์ ๒ สายนี้ จะช่วยให้มีน้ำระบายได้ตลอดปี^๑

โครงการระบายน้ำเชิงรุก - บางเหี้ยนี้ ส่วนใหญ่เป็นการซ่อมแซมคลอง
เก่าที่คั้นเขินให้ลึกอย่างที่เคยเป็น เพราะน้ำจะได้ไหลสะดวก คลองที่จะขุดซ่อม คือ

๑. ขุดซ่อมคลองซอยรังสิต คลองที่ ๒ ถึงคลองที่ ๘
 ๒. ขุดซ่อมคลองซอยรังสิต คลองที่ ๑๐ และคลอง ๑๕ และส่วนหนึ่งของ
คลองหกวาสายบน และคลอง ๑๕ คลองซอย ๒๘
 ๓. ขุดซ่อมคลองรังสิตกับคลองหกวาสายล่าง ตั้งแต่คลองซอยที่ ๑๐ ถึง
คลองซอย ๑
 ๔. ขุดซ่อมคลองเปรมประชากร คลองแสนแสบ และ คลองบางขนาก
นอกจากนี้ยังต้องทำประตูระบายน้ำ และประตูน้ำรวมทั้งทำนบเลื่อน^๒ และ
สร้างประตูระบายน้ำตามคลองสายต่าง ๆ คือ
๑. การสร้างประตูระบายน้ำที่คลองข้าวเม่า
 ๒. การสร้างประตูระบายน้ำที่คลองสวัสดิ์
 ๓. การสร้างประตูระบายน้ำที่คลองบ้านโพธิ์
 ๔. การสร้างประตูระบายน้ำที่คลองจิก

ประตูระบายน้ำบางเหี้ย ได้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ซึ่งก่อนจะมีโครงการนี้
และสำเร็จก่อนเริ่มโครงการนี้

^๑ กจร. ร.๒ กษ.๔/๕ ทดนำแถวป่าสัก หนังสือของ Wilson
ถึง กรมหลวงราชบุรี ๘ พฤศจิกายน ๒๔๕๕ หน้า ๓ - ๔.

^๒ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๔๗๑ หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

๕. การสร้างประตูระบาย ที่คลองเปรมประชากร
๖. การสร้างประตูระบาย ที่คลองเชียงรากน้อย
๗. การสร้างประตูระบาย ที่คลองเชียงรากใหญ่
๘. การสร้างประตูระบาย ที่คลองเปรมเหนือคลองรังสิต
๙. การสร้างประตูระบาย ที่คลองเปรมคอนโคกคลองรังสิต

ซึ่งการก่อสร้าง หมายเลข ๓ - ๕ - ๖ - ๗ และ ๘ จะได้ลงมือทำ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ ไป ส่วนหมายเลข ๙ ได้ทำการก่อสร้างเสร็จแล้ว การสร้างประตูระบายน้ำก็เพื่อถักน้ำไว้ให้ถึงระดับที่ต้องการ เมื่อถึงคราวจำเป็น และน้ำจากแม่น้ำป่าสักอย่างเดี๋ยวหาพอไม่ ยังต้องอาศัยน้ำจากแม่น้ำนครนายกด้วยจึงจะเพียงพอแก่พื้นที่ในโครงการนี้ สิ่งสำคัญในการก่อสร้างอีกสิ่งหนึ่งก็คือ การทำคันกันน้ำแถบชายทะเล เพื่อป้องกันน้ำเค็ม

การก่อสร้างเป็นไปช้ามากเพราะเหตุจากขาดงบประมาณ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของโครงการน้ำที่จะช่วยการทํานานในโครงการป่าสักโตด้วย รัฐบาลจึงอนุญาตให้จัดทำโครงการนี้กับโครงการย่อยที่ ๓ ในโครงการสุพรรณเท่านั้นใน พ.ศ. ๒๕๒๖ และจากรายงาน พ.ศ. ๒๕๒๕ นั้น ปรากฏว่าโครงการนี้เพิ่งจะสำเร็จเพียงครึ่งเดียว และมาสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔

พื้นที่ในโครงการนี้ทั้งหมดมีประมาณ ๕,๐๔๗,๔๕๑ ไร่ และจะมีพื้นที่ได้รับผลจากการชลประทาน ๑,๓๔๔,๒๐๕ ไร่ ซึ่งเดิมแถบนี้มีนา ๕๑๓,๔๔๗ ไร่^๒ แต่พื้นที่ได้รับประโยชน์จากการชลประทานโดยตรงมี ๒๕๐,๐๐๐ ไร่^๓ และรัฐบาลคาดว่าจะเก็บ

^๑ กจช. กษ.ใหม่ แผนกรมชลประทาน แผนที่ ๕๕ เรื่อง ๑๑๗๕ หนังสือนั่งเจ้าพระยาพลเทพ ถึง พระยาโบราณราชธานินทร์ วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๓๑.

^๒ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๕๓๑ หน้า ๘.

^๓ กรมชลประทาน, ที่ระลึกในการเปิดเขื่อนเจ้าพระยา ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐

เงินค่านาเพิ่มอีก ๘๑๔,๘๒๖ บาท^๑

ในขณะที่เริ่มก่อสร้างโครงการเชียงใหม่ - บางเหี้ย รัฐบาลก็เริ่มโครงการสุพรรณควย ตามข้อเสนอของวอร์ด โครงการนี้คงจะเป็นโครงการแรกที่รัฐบาลจะต้องจัดทำ แต่รัฐบาลได้จัดทำโครงการป่าสักไต่ก่อน ถึงแม้เริ่มทำรัฐบาลก็ดูเหมือนไม่เต็มใจนักที่จะจัดทำโครงการนี้

อาณาเขตของโครงการสุพรรณนี้เป็นโครงการลุ่มแม่น้ำท่าจีน จากปากคลองมะขามเต่าที่ต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาลงมาจนถึงอำเภอไทยและพื้นที่ ๕ ฝั่งแม่น้ำ

ตามโครงการขอประทานโครงการสุพรรณเมื่อต้น พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้เสนอบประมาณในการก่อสร้าง เป็นเงิน ๑๑,๔๘๘,๐๘๔ บาท แต่พอปลายปีนั้นก็ได้มีการตัดงบประมาณของกรมทกน้ำ รัฐบาลให้คงไว้ ๒ โครงการ คือ โครงการเชียงใหม่ - บางเหี้ย และโครงการย่อยที่ ๓ ของโครงการสุพรรณ ถึงแม้ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ กรมทกน้ำได้เสนอบประมาณสำหรับโครงการสุพรรณเป็นเงินอีก ๕,๒๑๓,๗๐๐ บาท รัฐบาลก็ไม่อนุมัติ เพียงแต่อนุมัติเงิน ๒.๕ ล้านบาทเฉพาะปี ๒๔๗๐ สำหรับโครงการเชียงใหม่ - บางเหี้ย และโครงการย่อยที่ ๓ ของโครงการสุพรรณ

โครงการสุพรรณในชั้นแรกได้แบ่งออกเป็นโครงการย่อยได้ ๓ โครงการย่อย คือ สร้างประตูระบายที่แม่น้ำสุพรรณทางเหนือ บริเวณนางบวชแห่งหนึ่ง โครงการย่อยที่ ๒ อยู่ที่สามชุก เรียกโครงการสามชุก และโครงการย่อยที่ ๓ อยู่ที่โพธิ์พระยาเหนืออำเภอเมือง หรือที่เรียกว่า โครงการโพธิ์พระยา^๒ แต่ต่อมาได้มีการสร้างประตูระบายน้ำใหญ่อีกแห่งหนึ่งที่ปากคลองมะขามเต่า ซึ่งประตูระบายน้ำนี้คือ ประตูระบายที่ ๑ เพราะอยู่เหนือสุด รองลงมาคือ ประตูระบายท่าโสม อ่างเก็บน้ำตา ประตูที่ถัดมาคือ ประตูระบายที่สามชุก และประตูระบายโพธิ์พระยา หรือที่วัดพร้าวเป็นประตูระบายน้ำ

^๑ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๔๗๑ หน้า ๓๑.

^๒ กจช. ร.๗ กษ.๘/๒ บันทึกเรื่องการทกน้ำ ของกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, หน้า ๖ - ๗.

ที่อยู่ต่ำสุด^๑ ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวรัฐบาลอนุมัติให้ทำโครงการขุดโพธิ์พระยา
เพียงโครงการเดียว

จาก พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้เริ่มก่อสร้างประตูระบายน้ำที่ ๓ ที่วัดพร้าวเหนือ
อำเภอสุพรรณบุรี และประตูระบายน้ำนี้สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่งานอย่างอื่น
ยังคงอยู่อีกคือ การก่อสร้างประตูน้ำ ทำนบปิดแม่น้ำ และขุดแยกสายน้ำทั้ง ๕ พัง
เหนือประตูระบายน้ำ ทั้งห้ากั้นกับน้ำเชื่อมกับคลองสองพี่น้องและบางปลาม้า ซึ่งใน
พ.ศ. ๒๔๖๘ จำนวนคลองส่งน้ำเสร็จเพียงครึ่งเดียว^๒ โครงการโพธิ์พระยานี้สำเร็จ
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ส่วนโครงการอื่น ๆ เช่น โครงการขุดสามชุกเริ่มก่อสร้างเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๗๖ และ พ.ศ. ๒๔๘๐ จึงเริ่มโครงการสร้างประตูระบายปากคลองมะขามเฒ่า
ซึ่งโครงการสุพรรณทั้งหมดมาสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓^๓

พื้นที่ ๆ อยู่ในเขตประตูระบายน้ำที่สาม วัดพร้าว หรือโครงการโพธิ์พระยา
มีประมาณ ๒๖๔,๐๓๐ ไร่ ซึ่งพื้นที่ ๆ น้ำไหลลงเลี้ยงจนข้าวสุกมีประมาณ ๑๕๘,๐๕๒ ไร่
นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ ๆ ได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากโครงการขุดนี้อีก ๑๑๗,๘๕๖ ไร่
คือบริเวณอำเภอสองพี่น้อง และอำเภอบางปลาม้า^๔ และเมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๗๐
ปรากฏว่าตามรายงานของกระทรวงเกษตรว่าน้ำที่ได้รับจากการชลประทานมีถึง ๓๕๐,๐๐๐ ไร่^๕
๓๕๐,๐๐๐ ไร่^๖

^๑ กจช. ร.๗ กษ.๘/๕ เจ้าพระยาพลเทพ กราบบังคมทูลในหลวง
๒๑ กรกฎาคม ๒๔๖๘ หน้า ๓.

^๒ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๔๗๑ หน้า ๑๗.

^๓ กรมชลประทาน, ที่ระลึกในการเปิดเขื่อนเจ้าพระยา, หน้า ๑๐.

^๔ Small, เล่มเดิม, หน้า ๖

^๕ กจช. กษ.ใหม่ แผนกรมชลประทาน เพิ่ม ๘ เรื่อง ๑๖๖๔ กรมชล-
ประทานรายงาน ๒๔๗๑ หน้า ๓๕ - ๓๖.

^๖ กรมชลประทาน, รายงาน ๒๔๗๑ หน้า ๓๔.

การขยายตัวของหินที่มีไคมีนการซุกคองเป็นก้อนน้ำ

ในเรื่องนี้เป็นการขยายตัวของ โดยชวานาเอง ในการศึกษาเรื่อง ดังกล่าวทำได้ยากลำบากมาก เพราะหลักฐานไม่มีปรากฏว่าเป็นอย่างไร อย่งไร ก็ถ้าชวานาไม่อาศัยอยู่ริมคลอง ส่วนใหญ่ก็คงจะอยู่ริมแม่น้ำ หรือไกลจากแม่น้ำและ คลอง โดยอาศัยทางส่งน้ำเล็ก ๆ ธารว หรือจะอยู่ในรูปของนาไร่ก็ตาม

สิ่งที่พอจะเห็นได้ในเรื่องการขยายตัวของชวานาเองในบริเวณริมแม่น้ำ เช่น แถบลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จากการศึกษาของ สุชน ศรีทวีชัย พบว่า ในระยะแรก (พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๔๖๐) มีชวานาเด็กน้อยอยู่ทางตอนล่างของแม่น้ำ นอกนั้นยังเป็น ป่า แต่ต่อมาการทำนาปรากฏขึ้นทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำ และลึกเข้าไปไกลจากแหล่งน้ำมาก ขึ้น โดยการอาศัยการสังเกตจากความสูงของต้นตาล โดยต้นตาลจะสูงขึ้นปีละ ๘ นิ้ว ดังนั้นต้นตาลที่สูงหมายความว่าถึงปลูกลานแล้วและอยู่ริมน้ำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง การบุกเบิกของชวานาโดยตรง และดังนั้นก็กล่าวมาแล้วว่าพื้นที่เพาะปลูกจากการขยาย ตัวโดยการซุกคองเป็นก้อนน้ำนั้นมีประมาณ ๒.๓ ล้านไร่ และพื้นที่เพาะปลูกที่เหลือ คงขยายตัวโดยที่มีไคมีนการซุกคองเป็นก้อนน้ำมีประมาณ ๔.๓ ล้านไร่ จึงเห็นได้ว่า ในประกาศหลังนี้ได้มีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกได้ถึง ๒ ใน ๓ ของพื้นที่เพาะปลูก ที่มีในภาคกลาง แต่กลับปรากฏว่ามีหลักฐานน้อยกว่า (จนแทบไม่มี) ในประการแรก ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องสำคัญในการศึกษาเรื่องของชวานา

ถ้าจะพิจารณาถึงการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกโดยชวานาเองแล้ว การ ขยายตัวน่าจะมีรูปแบบเคลื่อนที่ไปมา ซึ่งเดิมในสมัยอยุธยา การทำนาคงอยู่แถบอยุธยา ลพบุรี อ่างทอง และสุพรรณบุรีบางส่วน ทั้งนี้ได้บรรยายไว้ในหนังสือของลาฮอร์แบร์ เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีโดยเฉพาะถ้าข้ามมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ จะเห็น ว่าศูนย์การทำนาคงอยู่บริเวณที่นาแห่งเดิมดังกล่าว และกรุงเทพระบบบาง ส่วนทางฝั่ง

สุชน ศรีทวีชัย, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี", วารสาร ธรรมศาสตร์ ปีที่ ๔ เล่ม ๓ กุมภาพันธ์ ถึง พฤษภาคม ๒๕๑๘, หน้า ๖๑ - ๗๖.

ตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ เมืองนครชัยศรี ยังท่าศาลกันอยู่ ซึ่งจะค่อย ๆ แขน
 โดยชาวในสมัยรัชกาลที่ ๕ ศูนย์กลางลุ่มน้ำไหลท่วมกันทั่วไปทั้งหมด แต่คงท่าการชุก
 คลองมาก และการทำนาเป็นอาชีพสำคัญ จะเห็นถึงการขยายตัวของศูนย์กลางลุ่มน้ำ
 กล่าวคือ คนจากที่นาเดิม คือ แถบอยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี จะขยายไปรอบ ๆ
 เมื่อที่ดินน้อยก็จะขยายไปที่อื่น ๆ เช่น ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนคนจาก
 กรุงเทพฯก็จะขยายออกไปยังที่อื่น ๆ เช่นกัน ในราวทศวรรษสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คาดว่าที่ดินแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้คงมีผู้จับจองเต็มที
 แล้ว รูปของการขยายตัวน่าจะเป็นไปในทางสุพรรณบุรีที่ยังรกร้าง และบริเวณระหว่าง
 อยุธยาถึงจันทนาและนครสวรรค์ซึ่งเกิดขึ้นในเวลาต่อมา

สรุป

จะเห็นได้ว่าเนื้อที่การปลูกข้าวส่วนหนึ่งขยายตัวโดยชาวนาเอง โดยมิได้มี
 การชุกคลองเป็นต้นน้ำ และอีกส่วนหนึ่งมาจากการชุกคลองเป็นต้นน้ำ และกังไถกล้ำ
 มาแล้วถึงการชุกคลองสายต่าง ๆ จะเห็นภาพของการขยายพื้นที่การเพาะปลูกข้าวได้
 ความคล่องสายต่าง ๆ ที่ชุกโดยเริ่มจากฝั่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ใกล้ลาวไทย
 และข้ามไปขยายตัวอย่างมากทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนในเรื่องขนาด
 ของที่ดินนั้น แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ที่ดินที่มีขนาดใหญ่ และที่ดินขนาดเล็ก ๆ
 ที่ดินแปลงใหญ่ ๆ มักเป็นของเจ้านาย ขุนนาง หรือเจ้าของที่รายใหญ่ ที่มีการพระ-
 ราชทานให้เมื่อมีการชุกคลองโดยรัฐบาล ส่วนที่ดินแปลงเล็ก ๆ มักเป็นของชาวนา
 ชธรรมดา อาจมาจากการช่วยออกถาดชุกคลองหรือบุกเบิกเอง สำหรับงานที่รัฐบาล
 เรียกว่า "การชลประทาน" นั้น ที่แท้จริงนั้นอาจกล่าวได้แต่เพียงว่ารัฐบาลได้ทำแต่
 เฉพาะการชุกคลองเท่านั้น โดยให้หน้าสามารถไหลได้อย่างสะดวกไปตามที่ต่าง ๆ
 แต่ทำไม่ทำการเก็บน้ำเพื่อนำมาใช้ยามขาดแคลนน้ำไม่ เพราะเขื่อนซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำ
 หน้าที่กักเก็บน้ำยังมีได้สร้างขึ้นตามโครงการของผู้เชี่ยวชาญเสมอมา จึงไม่อาจกล่าว
 ได้ว่ารัฐบาลทำการชลประทานขึ้น แต่ถ้ามองภาพอย่างกว้าง ๆ ของโครงการต่าง ๆ
 กังไถกล้ำมา ปรากฏว่า โครงการที่รัฐบาลได้จัดทำนั้นเกือบทั้งหมดเป็นโครงการหรือ

การจัดทำในบริเวณที่มีคลองซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นประโยชน์ทั้งด้านการคมนาคมและการเพาะปลูก แต่เมื่อมาถึงช่วงที่รัฐบาลจะปรับปรุงพื้นที่ตามโครงการต่าง ๆ นั้น คลองสายต่าง ๆ เหล่านี้ก็มีสภาพที่ตื้นเขินและมีปัญหานานับประการ ดังนั้นเมื่อโครงการชลประทานต่าง ๆ เกิดขึ้นจึงเท่ากับเป็นการรักษาผลประโยชน์ของคลองสายต่าง ๆ เพื่อให้ราษฎรต้องละทิ้งจากคลองเก่าที่เป็นปัญหาไปสู่คลองสายใหม่ ๆ ดังเช่นบริเวณรังสิตซึ่งโครงการต่าง ๆ เกือบทั้งหมดมีจุดมุ่งหมายที่จะปรับปรุงช่วยเหลือบริเวณรังสิตให้ดีขึ้น ยกเว้นโครงการสุพรรณ ซึ่งเป็นโครงการที่ต่างไป ทั้งนี้เพราะบริเวณนั้นพื้นที่ที่ใช้ทำการเพาะปลูกยังมีไม่มากนัก โครงการสุพรรณจึงช่วยขยายเนื้อที่เพาะปลูกออกไป ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าโครงการชลประทานในช่วงนี้เป็นการช่วยรักษาพื้นที่การเพาะปลูกเดิมให้คงที่มากกว่าที่จะช่วยขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไป